

Augustinus Hipponensis

LOCUTIONUM IN
HEPTATEUCHUM.

SANCTI AURELII
AUGUSTINI,
HIPPONENSIS EPISCOPI,
OPERA OMNIA,

MULTIS SERMONIBUS INEDITIS AUCTA ET LOCUPLETATA ;

EXTRACTA E COLLECTIONE

SS. ECCLESIE PATRUM ;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,
PLURIBUSQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

UNA CUM

D. M. N. S. GUILLON,

EPISCOPO MAROCHIENSI, IN FACULTATE THEOLOGIE PARIENSI
ELOQUENTIE SACRE PROFESSORE, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICÆ
BIBLIOTHEQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS SEXTUS.

pp. 3-113

LOCUTIONUM IN HEPTATEUCHUM, LIBRI VII.

PARISIIS,
APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,
VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.
MDCCCXXXVI.

LOCUTIONUM IN HEPTATEUCHUM LIBRI
VII.¹
LIBER PRIMUS.²

Locutiones de Genesi.

Locutiones Scripturarum, quae videntur secundum proprietates, quae *idiomata* graece vocantur, linguae hebraicae vel graecae.

1. (1, 14) *Et dividant inter medium diei, et inter medium noctis.*

2. (1, 20. 26) *Volatilia volantia super terram secundum firmamentum caeli.* Quaeritur quomodo accipiendum sit : *secundum firmamentum.* Sic etiam : *Faciamus hominem secundum imaginem et secundum similitudinem* ; quod multi latini codices habent : *ad imaginem et similitudinem.*

3. (1, 28) *Implete terram, et dominamini eius.* Latina enim locutio est : *dominamini ei.* [4]

4. (2, 5) *Et homo non erat operari terram* ; quod latini codices habent : *qui operaretur terram.*

5. (2, 8) *Plantavit Deus paradisum secundum Orientem* ; quod latini habent : *ad Orientem.*

6. (2, 9) Quod habent multi latini codices : *Et lignum sciendi bonum et malum*, vel : *lignum scientiae boni et mali*, vel : *lignum sciendi boni et mali* ; et si quae sunt aliae varietates de hac re interpretum, graecus habet : *et lignum ad sciendum cognoscibile boni*

¹ Scripti circiter annum Christi 419. Vide *Retract.* lib. II, cap LIV.

² Vide, pro libro hoc et sequentibus, D. Guillon, tom. XXI, pag. 326-328.

et mali ; quod nescio utrum locutionis sit, et non magis certum sensum aliquem insinuet.

7. (2, 16) Quod habent latini codices : *Ex omni ligno, quod est in paradiso, escae edes* ; non : *in paradiso escae*, distinguendum est, sed : *escae edes* ; nam *esca edes* dici admittit latina locutio, quoniam pro dativo casu graeco, ablativum vel quem appellant septimum, in huiusmodi locutionibus solent ponere. Aut certe ordo verborum est : *Ex omni ligno escae*.

8. (3, 1) *Serpens erat prudentissimus omnium bestiarum*, quod multi latini habent ; in graeco enim scriptum est φρονιμώτατος, non σοφώτατος.

9. (3, 7) Quod scriptum est de Adam et Eva : *Aperiti sunt oculi eorum* ; cum absurde credatur eos in paradiso caecos, vel oculis clausis prius oberrasse, locutionis est, qua etiam de Agar scriptum est : *Aperuit oculos suos, et vidit puteum*³ ; neque enim clausis prius oculis sedebat ; et quod in fractione panis aperti sunt oculi eorum qui cognoverunt Dominum post resurrectionem⁴ ; neque enim per viam cum illo clausis oculis ambulabant.

10. (3, 15) Quod habent multi codices : *Et inimicitiam ponam inter te et mulierem* ; graeci habent : *in medio tui* [5] *et in medio mulieris*, quod locutionis est ; nam tantumdem valet quantum cum dicitur :

³ Gen 21, 19.

⁴ Cf. Lc 24, 31.

inter te et mulierem. Hoc et in eo quod sequitur : *in medio seminis tui, et in medio seminis eius.*

11. (3, 17) Quod habent multi latini codices : *Quia audisti vocem mulieris tuae, et edisti de ligno de quo praeceperam tibi, de eo solo non edere* ; graeci habent : *edisti de ligno de quo praeceperam tibi, eo solo non edere ex eo* ; alii autem interpretes graeci habent : *manducasti*, vel : *edisti* ; ut ita sit sensus secundum ipsos : *Quia audisti vocem mulieris tuae, et edisti de ligno de quo praeceperam tibi eo solo non edere, ex eo edisti.*

12. (4, 2) *Et apposuit parere fratrem eius Abel* ; locutio est frequens in Scripturis : *apposuit dicere.*

13. (4, 8) *Et factum est, dum essent in campo, insurrexit Cain super Abel, et occidit eum*, locutio est ; nam etsi non haberet : *Et factum est*, posset integer sensus esse : *et cum essent in campo.*

14. (6, 6) Quod scriptum est in quibusdam latinis codicibus : *Et paenituit, et dixit Deus : « Deleam hominem, quem feci a facie terrae »* ; in graeco invenitur : *διενοήθη*, quod magis : *recogitavit*, quam : *paenituit* significare perhibetur ; quod verbum etiam nonnulli latini codices habent.

15. (6, 14) Quod habent latini codices plurimi : *Nidos facies in arcam* ; cum latina locutio sit non : *in arcam*, sed : « in arca » ; graeci nec : « in arcam » nec « in arca » habent, sed : *Nidos facies arcam* ; quod intellegitur : ut ipsa arca nidi essent.

16. (6, 16) Quod habent plerique codices : *Facies ostium arcae a latere* ; nonnulli habent : *ex*

transverso ; [6] sic enim voluerunt interpretari quod graece dicitur : ἐκ πλαγίω.

17. (7, 4) Quod scriptum est : *Adhuc enim septem dies, ego inducam diluuium aquae super terram*, quod nonnulli latini codices habent, in graeco invenitur : *ego inducam pluviam super terram* ; graeca locutio genitivum casum habet, non accusativum, ut si hoc in latinum exprimamus, ita dicatur : « Adhuc enim septem dierum inducam pluviam super terram ».

18. (7, 5) Quod scriptum est : *Et fecit Noe omnia quaecumque praecepit illi Dominus Deus, sic fecit*, locutio est similis ei quod in conditione creaturae posteaquam dicitur : *Et sic est factum*, additur : *Et fecit Deus*⁵.

19. (7, 4) Quod scriptum est : *Delebo omnem suscitationem*, non creationem dictam notandum est : ἀνάστασις enim graece scriptum est, quod nomen etiam resurrectionis assidue ponitur in scripturis graecis, cum posset ἐξανάστασις dici, ut suscitatio sit ἀναστάσις, resurrectio ἐξανάστασις. Quo verbo et Apostolus usus est : *Si quo modo occurram in resurrectione mortuorum*⁶ ; ibi enim Graeci non : ἀνάστασις, sed : ἐξανάστασις habent.

20. (7, 14) Quod scriptum est : *Et omnes bestiae secundum genus, et omnia pecora secundum genus, et omne repens quod movetur super terram secundum*

⁵ Gen 1, 15-16. 24-25.

⁶ Phil 3, 11.

genus, et omne volatile secundum genus intrarunt ad Noe in arcam, bina ab omni carne, in quo est spiritus vitae ; non refertur : in quo, nisi : genus subaudias, id est, in quo genere ; nam si : carne subaudiremus, in qua fuerat, dicendum ; quod solus interpres Symmachus dixit.

21. (7, 23) Quod iterum dictum est : *Et deleta est omnis [7] suscitatio*, notandum locutionis esse pro eo, ac si diceret : « conditionem vel creaturam carnis ».

22. (7, 23) Cum dixisset : *Et deleta est omnis suscitatio quae erat super faciem omnis terrae, ab homine usque ad pecudem et reptantium et volatilium caeli*, deinde addidit : *Et deleta sunt de terra* ; locutionem illam esse repetitionis, qua familiariter utatur Scriptura, notandum est.

23. (8, 6-7) Quod scriptum est : *Dimisit corvum videre si cessavit aqua, et exiens reversus non est, donec siccavit aqua a terra*, locutio est usitata in Scripturis, quae iam nunc incipiat adverti ; non enim postea reversus est, quia dictum est non reversum donec siccavit aqua.

24. (8, 9. 11) Quod scriptum est : *Et extendit manum suam, accepit eam, et induxit eam ad semetipsum in arcam*, locutio est, quam propterea hebraeam puto, quia et punicae linguae familiarissima est, in qua multa invenimus hebraeis verbis consonantia ; nam utique sufficeret : *Et extendit manum*, etsi non adderet : *suam*. Tale est etiam

quod paulo post dicit : *Habebat olivae folia, surculum in ore suo.*

25. (8, 12) *Et non apposuit reverti ad eum amplius,* locutio est familiarissima in Scripturis.

26. (8, 21) Quod scriptum est : *Et non adiciam adhuc maledicere super terram,* simile est superiori : *Et non apposuit reverti ad eum.*

27. (8, 21) *Et non adiciam percutere omnem carnem vivam,* ipsa locutio est.

28. (9, 5) *Etenim sanguinem vestrum animarum vestrarum ;* cum sufficeret aut : *sanguinem vestrum,* aut : *sanguinem animarum vestrarum.* [8]

29. (9, 12) *Hoc signum testamenti quod ego ponam inter medium meum et vestrum ;* quod est : « inter me et vos ».

30. (10, 9) *Hic erat gigans venator contra Dominum Deum,* incertum est utrum possit accipi « coram Domino Deo » ; quia sic solet intellegi quod graece dicitur : ἐναντίον.

31. (10, 14) *Unde exiit inde Philisthiim,* cum sufficeret : *Unde exiit Philisthiim.*

32. (11, 1) *Et erat omnis terra labium unum ;* quod usitate nos dicimus : « lingua una ». *Et erat omnis terra labium unum ;* notandum, omnem terram appellatam omnes homines, qui tunc erant, quamvis nondum in omni terra.

33. (11, 3) *Et facti sunt illis lateres pro lapide ;* graecus habet : *Et facti sunt illis lateres in lapidem ;* quod si latine diceretur, locutio minus intellegeretur.

34. (11, 4) *Venite, aedificemus nobis civitatem et turrem, cuius caput erit usque ad caelum*; secundum hyperbolen dictum est, si locutionis genus hic accipiendum est; si autem *usque ad caelum*, proprie dictum accipitur, inter quaestiones consideretur.

35. (11, 10) Quod quidam latini codices habent: *Sem filius Noe erat annorum centum cum genuit Arphaxad*, graeci habent: *Sem filius centum annorum cum genuit Arphaxad*, ubi ellipsis est, quia deest *erat*. Sed quod non habent: *filius Noe*, sed *filius* tantum, nova locutio est.

36. (11, 30) *Et erat Sara sterilis, et non generabat, cum posset sufficere: Et erat Sara sterilis.*

37. (12, 12) *Erit ergo cum te viderint Aegyptii, dicent: Quia uxor illius haec*, genere locutionis adiunctum est: *Quia*, nam sufficere potuit: *uxor illius haec*. [9]

38. (12, 14) Quod ait Scriptura: *Factum est autem statim ut intravit Abraham in Aegyptum, sufficeret: Statim autem ut intravit Abraham in Aegyptum.*

39. (12, 18) *Quid hoc fecisti mihi, quia non annuntiasti mihi quia uxor tua est? Cum sufficeret: non annuntiasti.* Et ipsum *annuntiasti*, more Scripturarum dictum est; nam latini habent plerique: *non dixisti*.

40. (13, 1) *Ascendit autem Abraham de Aegypto, ipse et uxor eius et omnia eius, et Loth cum eo in desertum*; subauditur: « ascenderunt »; nec tamen proprie dicitur ascendisse cum eo, quod habebat

exanime, sicut aurum et argentum et omnis supellex ; ac per hoc intellegitur hic locutio, quae vocatur graece : ζεῦγμα κατ' ἔλλειψιν.

41. (13, 7) *Et facta est rixa inter medium pastorum pecorum Abraham et pecorum Loth*, unde latini codices paene omnes non transtulerunt istam locutionem, sed ita loquuntur ut consuetudo nostra habet, et nobis deinceps eam notare non placuit ; ipsa est enim per omnia in graeca scriptura, ubi tale aliquid dicitur.

42. (13, 8) *Quoniam homines fratres nos sumus*, Abraham dixit ad Loth ; unde intellegitur morem esse Scripturae ita loqui, ut fratres appellentur unius cognationis, etiamsi gradu sanguinis differant, ut alter sit in superiore, alter in inferiore, sicut hoc loco ; nam patruus eius erat Abraham.

43. (14, 1) *Factum est autem in regno Amarphal regis Sennaar* ; secundum nostrae locutionis consuetudinem sic incipere sufficeret : *in regno autem Amarphal*, ergo quod ait Scriptura : *Factum est autem*, more suo locuta est.

44. (14, 5) *Quarto decimo autem anno Chodollogomor et [10] reges qui cum eo*, subauditur : « erant » ; unde a quibusdam latinis etiam additum est.

45. (14, 6) *Et Chorraeos qui in montibus Seir* ; subauditur : « erant ».

46. (14, 13) *Adveniens autem eorum qui evaserunt quidam, nuntiavit Abraham transfluviali, ipse autem*

habitabat ad quercum Mambre, Amorrhis fratris Eschol, et fratris Aunan; qui erant coniurati Abraham; obscurum hyperbaton. Ordo est enim: «Adveniens eorum qui evaserunt quidam Amorrhis fratris Eschol et fratris Aunan, qui erant coniurati, nuntiavit Abraham transfluviali; ipse autem habitabat ad quercum». Hoc hyperbaton obscurius fit etiam per ellipsin; cum enim dictum esset: *quidam Amorrhis fratris Eschol et fratris Aunan*, non dictum est: quid fratris, sed intellegitur: «filius»; sicut cum dicitur: Iacobus Alphaei, quamvis non dicatur: filius, nihil aliud intellegitur, et multae sunt tales locutiones Scripturarum ubi «filius» tacetur et intellegitur.

47. (14, 22) Quod habent quidam latini codices: *Et dixit Abraham ad regem Sodomorum: «Extendo manum meam ad Deum altissimum, qui creavit caelum et terram».* Si a sparto usque ad corrigiam calceamenti; fefellit interpretem, quod graecus habet: σπαρτίον, quod latine «filum» intellegitur, et ista Scripturarum locutio sit: *Extendo manum meam ad Deum altissimum, qui creavit caelum et terram, si accipiam de omnibus tuis*; si enim pro eo dixit: *Extendo manum meam ad Deum altissimum*, ac si diceret: «iuro», non est in latino usitata locutio, nisi ita dicatur: «Extendo manum meam ad Deum altissimum, me non accipere de omnibus tuis».

48. (15, 13) *Sciendo scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra*; locutio quidem Scripturarum

est [11] usitatissima, sed graeci habent : *Sciens scies*, quod pene tantumdem est.

49. (16, 3) *Et dedit eam Abraham viro suo ipsi uxorem*, plus habet : *ipsi*.

50. (16, 5) *Cum autem vidit se conceptum habere, spreta sum coram illa*. Graeci habent hoc loco participium, quod latina lingua non habet, hoc est : ἰδοῦσα, sed tamquam si diceretur : « Videns autem se conceptum habere, spreta sum coram illa » ; quasi solecismus sonat ; sic etiam per illud participium quod dictum est : ἰδοῦσα, pro quo nos dicimus : « Videns ».

51. (17, 6) Quod latini habent : *Augeam te nimis valde*, graeci habent : *valde, valde*.

52. (17, 8) *Et dabo tibi et semini tuo post te terram in qua habitas, omnem terram Chanaan in possessionem aeternam*, videndum utrum locutio sit quod dicit : *aeternam*, graeci habent : αἰώνιον ; et quod ait : *et semini tuo post te*, ibi enim voluit intellegi quod dixerat : *tibi*.

53. (17, 9) *Tu autem testamentum meum conservabis, et semen tuum post te in progenies suas ; conservabis*, pro « conserva » ; promissivum pro imperativo modo posuit.

54. (17, 12) *Et puer octo dierum circumcidetur vestrum, omne masculinum* ; pro « omnis masculus », quasi posset circumcidi nisi masculus.

55. (17, 17) *Et procidit Abraham in faciem, et dixit in animo suo dicens : Si mihi centum annos habenti nascetur, et si Sara annorum nonaginta pariet!*

Admirantis esse istam locutionem, non dubitantis, dubitandum non est.

56. (17, 24) *Abraham autem erat annorum nonaginta novem cum circumcisis est carnem praeputii sui* ; non dixit : « Carne », aut : « In carne ». [12]

57. (18, 7) *Et in boves accucurrit Abraham* ; non dixit : « Ad boves ».

58. (18, 11) *Abraham autem et Sara seniores progressi in diebus*, quod graeci habent : *progressi dierum*.

59. (18, 20) *Dixit autem Dominus* : « *Clamor Sodomorum et Gomorrhae impletus est, et delicta eorum magna valde* ». Clamorem Scriptura solet ponere pro tanta impudentia et libertate iniquitatis, ut nec verecundia, nec timore abscondatur.

60. (18, 28) *Et dixit* : « *Quia non perdam si invenero ibi quadraginta quinque* », superfluum videtur : *quia*, et ideo in codicibus nonnullis latinis non legitur.

61. (18, 30) *Numquid, Domine, si loquar*, subauditur : « irascaris », aut aliquid huiusmodi.

62. (19, 29) *Cum everteret Dominus civitates, in quibus habitabat in eis*.

63. (20, 13) *In omni loco ubi intraverimus ibi*.

64. (21, 19) *Et aperuit Deus oculos eius, et vidit puteum aquae vivae*, locutio est, non enim clausis oculis erat. Unde iam in principio libri locuti sumus, ubi scriptum est : *Et aperti sunt oculi eorum*.

65. (21, 23) *Et terra in qua inhabitasti in ea*.

66. (21, 27) *Et disposuerunt ambo testamentum*, vel testati sunt ambo ; amat Scriptura testamenti nomine « pactum » appellare.

67. (22, 2) *Accipe filium tuum dilectum*, illa locutione dictum est : *Accipe*, qua etiam ad Agar de filio eius.

68. (22, 4) *Et respiciens Abraham oculis*, cum sufficeret : *respiciens*. [13]

69. (22, 16) *Per me ipsum iuravi, nisi benedicens benedicam te* ; ac si diceret : « Per me ipsum iuravi quod benedicens benedicam te » ; aut nullo verbo addito simpliciter : « Per me ipsum iuravi, benedicens benedicam te ».

70. (22, 17) *Et multiplicans multiplicabo semen tuum*, cum sufficere posset : *multiplicabo*.

71. (22, 20) *Et nuntiatum est Abrahae, dicentes*, cum consuetudo loquendi habeat : « Nuntiaverunt Abrahae dicentes », aut : « Nuntiatum est a dicentibus ».

72. (23, 3-4) *Et surrexit Abraham a mortuo suo*, non dixit : « A mortua sua ». Et iterum de eadem : *Et sepeliam*, inquit, *mortuum meum*, quod non neutro quasi corpus mortuum, sed masculino genere dictum graeca scriptura demonstrat.

73. (24, 3) *Et adiurabo te per Dominum Deum caeli et Deum terrae* ; graeci non habent : *per*, sed : *adiuro te Dominum Deum caeli*.

74. (24, 3) *Cum quibus ego habito in eis*.

75. (24, 5) *Ne quando noluerit mulier ire mecum* : mulierem feminam appellare proprium est illius linguae.

76. (24, 5) *In terram de qua existi inde*.

77. (24, 6) *Attende tibi, ne revoces filium meum illuc* : his verbis solet comminatio declarari.

78. (24, 9. 8) *Et posuit puer manum suam sub femore Abrahae, et iuravit ei de verbo hoc*. Ergo locutio est qua dixerat Abraham : *adiuro te*, ac si dixisset : « Iura mihi » ; non autem solemus sic loqui, sed observandum est utrum sint in Scripturis aliae similes locutiones ; nam et quod dixit Abraham : *Si noluerit mulier venire tecum, [14] purus eris a iuramento hoc* ; manifestavit ita se dixisse : *adiuro te*, tamquam diceret : « Iura mihi ».

79. (24, 16) Quod scriptum est de Rebecca : *Virgo autem erat speciosa facie valde ; virgo erat, vir non cognoverat eam*, ista repetitio commendationem virginittatis insinuat. Sed cur additum sit : *vir non cognoverat eam*, nisi locutionis sit, mirum si possit ita accipi, ut virgo nomen sit aetatis, non integritatis. Graeci autem non habent : *cognoverat*, sed : *cognovit* ; quod videtur inconsequens.

80. (24, 26) *Adoravit Domino* : quod nobis usitatum est dicere : « Adoravit Dominum ».

81. (24, 27) *Quoniam non dereliquit iustitiam et veritatem a Domino meo* : id est iustitiam et veritatem quae est a Domino meo, ac si diceret : quam fecit Dominus meus.

82. (24, 28) *Et currens puella nuntiavit in domum matris suae* : quasi non ipsa esset et patris domus.

83. (24, 32) *Et aquam lavare pedibus ipsius, et pedibus virorum qui cum eo erant.*

84. (24, 40) *Dominus cui placui ante ipsum, ipse mittet angelum suum tecum* ; quasi non sufficeret : *cui placui* ; an poterat ei placere nisi ante ipsum?

85. (24, 42) *Si tu prosperas viam meam, quam ego nunc ingredior in eam.*

86. (24, 43-44) Cum verba sua narraret servus Abrahae, quae dixit accessurus ad fontem, ita narravit : *Et erit virgo cui ego dixero* : « *Da mihi bibere pusillum aquae de hydria tua* », et *dicet mihi* : « *Et tu bibe, et camelis tuis hauriam* » ; haec mulier est quam paravit Dominus famulo suo Isaac. Quibus verbis satis evidenter expressum est, [15] etiam mulieres appellatas locutione hebraica, quae virgines essent.

87. (24, 48) *Et benedixi Dominum Deum domini mei Abraham* ; honorificentiae locutio est, et familiarissima Scripturis, sicut Deus Heliae.

88. (24, 49) *Renuntiate mihi ut redeam in dextram aut sinistram.* Per dextram prosperitatem, per sinistram adversitatem significavit ; id est dextram, si concesserint ; sinistram, si non concesserint ; nam utique ea via rediturus fuerat qua venerat ; quam locutionem Scripturarum etiam cetera earum loca indicabunt ; quia dextra nominatur in omnibus bonis, sinistra in malis, sive felicitas et infelicitas, sive iustitia et iniustitia,

et aliquando dextra in aeternis, sinistra in temporalibus.

89. (25, 13) *Haec sunt nomina filiorum Ismael secundum nomina generationum eorum*; tamquam dixisset: « Secundum quae nomina generationes eorum appellatae sunt ».

90. (25, 20) *Accepit Rebeccam filiam Bathuel Syri de Mesopotamia, sororem Laban Syri, sibi in uxorem*; cum posset dici tantummodo: *uxorem*; aut: *sibi uxorem*.

91. (25, 24) *Et ei erant gemini in utero eius*; cum posset non addi, quod dictum est: *eius*.

92. (25, 27) *Creverunt autem iuvenes*. Est talis locutio et apud auctores saeculares, sicuti est: *Et scuta latentia condunt⁷*; id est: condendo latentia faciunt. Sic et hic: *Creverunt iuvenes*, cum infantes essent, intellegitur, crescendo facti sunt iuvenes.

93. (25, 31) Iacob ad Esau: *Vende mihi hodie primogenita tua mihi*; sic enim habent codices graeci. [16]

94. (26, 28) *Videntes vidimus, quia est Dominus tecum*.

95. (26, 28) *Et disponemus tecum testamentum*: amant Scripturae pro pacto ponere *testamentum*, id est: διαθήκην. Quod latini habent: *Et disponemus tecum testamentum ne facias nobiscum malum*; tamquam diceretur: « Ut paciscaris non facere nobiscum malum ».

⁷ VIRGILIUS, Aen. 3, 237.

96. (27, 1) *Et vocavit filium suum seniore[m] Esau, et dixit*; hoc loco senioris nomen non significat aetatem gravem, sed ex comparatione maiorem.

97. (27, 3) *Nunc ergo sume vas tuum pharetramque et arcum*; non dixit: «vasa», sed: *vas*; quod autem intellegi voluit, non apparet, nisi forte locutio est, ut *vas pharetram* voluerit intellegi, et exponendo quid dixerat: *vas*, adiunxerit: *pharetramque et arcum*, tamquam dixerit: «Sume vas tuum et pharetram»; veluti si diceret: «Sume vas tuum», id est pharetram; deinde aliud, «et arcum», quod non ad illud *vas* pertineret quod est pharetra. Aut certe pharetram et arcum *vas* voluit appellare, singularem ponens numerum pro plurali; tamquam si diceret: «Accipe vestem tuam», quo nomine intellegeremus plures vestes, sicuti intellegimus militem pro militibus, et multa sunt talia.

98. (27, 3) *Exi in campum, et venare mihi venationem*.

99. (27, 9) *Et vade ad oves, et sume mihi duos haedos teneros et bonos*; nomine ovium utriusque pecoris genus significavit, quod in eisdem pascuis simul erant.

100. (28, 4) *Et det tibi benedictionem patris tui Abraham*; Isaac dicit filio suo de avo eius patre suo.

101. (28, 5) *Et exiit in Mesopotamiam Syriae*; quasi Mesopotamia dicatur nisi Syriae, quamvis

hoc *Septuaginta* non [17] habere perhibeantur : *Syriae*, sed cum asterisco scriptum est.

102. (28, 15) Deus ad Iacob : *Non derelinquam te, donec faciam omnia quae tecum locutus sum* ; quasi dimissurus eum, cum fecerit ; non utique, sed locutio est.

103. (28, 16) *Surrexit Iacob de somno suo, et dixit : « Quia est Dominus in loco hoc, ego autem ignorabam »* ; plenus sensus est, etsi non habeat : *quia. Est Dominus in loco hoc* ; ac si diceret : est hic demonstratio Domini ; non enim Dominus in loco est.

104. (29, 5) Iacob interrogans quod ait : *Nostis Laban filium Nachor?* Cum esset filius Bathuel ; intellegendum est nobiliorem fuisse Nachor, et merito dignitatis eius factum esse ut de ipso interrogaret. Filium autem dici et avi et proavi et ultra maioris alicuius eum qui ex illo propagatur, usitatissimae locutionis est. Hinc est quod et Isaac patrem filii sui appellavit Abraham, sicut paulo ante commemoravi.

105. (29, 7) *Adbuc est dies multa, nondum est hora congregandi pecora.*

106. (30, 4) *Et dedit illi Ballan ancillam suam ipsi uxorem* ; plenum esset, etsi *ipsi* non adderetur.

107. (30, 27) *Si inveni gratiam ante te, auguratus essem ; benedixit enim me Deus in introitu tuo* ; non videtur consequens, quia hic dicendum fuit : « Si invenissem gratiam ante te, auguratus essem » ; nunc autem : *Si inveni*, ordo est : « Si inveni

gratiam ante te, permitte me augurari » ; ita enim dixit : *auguratus essem*, tamquam diceret : « O si auguratus essem ! ». Id est ad bonum augurium te in domo mea haberem. [18]

108. (30, 33) *Et exaudiet me iustitia mea in die crastino* ; id est : exaudiri me faciet.

109. (31, 2) *Et vidit Iacob faciem Laban, et ecce non erat ad eum sicut besterna et nudustertiana die* ; familiarissima in Scripturis locutio, *besterna et nudustertiana die*, pro tempore praeterito posuit.

110. (31, 10) *Et vidi oculis meis in somno* ; cum clausi sint in somno oculi corporis.

111. (31, 13) *Ego sum Deus, qui apparui tibi in loco Dei*, locutio est. An Deus in loco Dei sic accipiendum est, quomodo : *Pluit Dominus a Domino*⁸, Filius a Patre?

112. (31, 31) *Respondens autem Iacob dixit ad Laban : « Dixi enim, ne forte auferas filias tuas a me, et omnia mea ».*

113. (31, 33) *Intravit autem Laban et inscrutatus est in domo Liae* ; advertendum est quomodo dicatur domus uxoris, cum in itinere comprehensi sint a Laban ; nisi forte consuetudo Scripturarum dicit domum pro cubiculo vel tentorio, quomodo etiam ancillarum domos dicit.

114. (31, 37) Iacob dicit ad Laban : *Quia scrutatus es omnia vasa domus meae* ; nunc unam domum dicit, cuius membra erant domus uxorum eius et concubinarum ; ut intellegatur domos

⁸ Gen 19, 24.

appellatas, cum essent cubicula aut tentoria, quos etiam « papiliones » vocant.

115. (31, 42) *Nisi Deus patris mei Abraham et timor Isaac esset mihi*; patrem suum appellat avum suum, sicut ei dixerat Isaac pater eius.

116. (32, 4-5) *Misit autem Iacob nuntios ante se ad Esau fratrem suum in terram Seir in regionem Edom, et mandavit illis dicens: « Sic dicetis domino meo Esau: Sic dicit puer tuus Iacob, cum Laban habitavi et demoratus sum usque modo, et facti sunt mihi boves et asini [19] et oves et pueri et puellae, et misi nuntiare domino meo Esau »*; non dixit: « Misi nuntiare tibi ».

117. (32, 18) *Si interrogaverit te Esau dicens: « Cuius es? Et quo vadis? Et cuius haec quae antecedunt te? »*. *Et dices: « Pueri tui Iacob »*; plenum esset et integrum, etiam si *et non haberet*.

118. (32, 19) *Munera misit domino meo Esau, et ecce ipse post nos*; dicendum autem fuerat usitata locutione: munera misi domino meo tibi, aut: munera misit domino suo tibi.

119. (32, 23) *Surrexit autem eadem nocte, et accepit uxores duas et duas ancillas*; hic distinguuntur ab uxoribus, quas prius uxores Scriptura dixerat. *Et accepit duas uxores et duas ancillas*; notandum est quemadmodum dicatur consuetudine Scripturarum: *accepit*; non enim tunc eas duxit, aut tunc a socero accepit.

120. (33, 13) Quod habent latini codices: *Et oves et boves fetantur*; graeci habent: *fetantur super*

me; quod ea significatione dictum est, ut intellegatur: «super sollicitudinem vel curam meam»; quomodo solemus loqui, cum dicimus super caput nostrum esse aliquid, cuius maximam curam gerimus.

121. (34, 7) *Et filii Iacob venerunt de campo, et cum audissent, compuncti sunt viri, et triste erat illis valde, quod turpe fecerat in Israel, quod dormisset cum filia Iacob, et non sic erit*; difficile talis locutio reperitur in Scripturis, non inducta persona loquentium scriptorem verba eorum interposuisse; non enim ait: «et dixerunt», sed hoc tacito verba dixit eorum. Nam qui alii dicere potuerunt: *et non sic erit*, nisi qui graviter indignati vindictam moliebantur?

122. (34, 8) Notandum quod Emmor loquens de Dina ad [20] Iacob et filios eius: *filiam dicit vestram*; non dicit: «filiam tuam, sororem istorum».

123. (34, 15) *In hoc similes erimus vobis, et habitabimus in vobis*; id est: inter vos.

124. (34, 19) *Appositus enim erat filiae Iacob*; id est: amabat eam.

125. (34, 26) *Et filium eius Sychem interfecerunt in ore gladii*; ac si diceret: «gladio».

126. (34, 28-29) Quae abstulerunt filii Iacob de civitate Sichimorum Salem, cum eam expugnassent, sic enumerantur: *Oves eorum, et boves eorum, et asinos eorum, quaecumque erant in civitate, et quaecumque erant in campo tulerunt*; et omnia

corpora eorum et omnem suppellectilem eorum et uxores eorum captivaverunt, et diripuerunt quaecumque erant in civitate, et quaecumque erant in domibus. Inter haec omnia non satis intellegitur quid dixit : *et corpora eorum* ; neque enim suspicandum est, quod corpora abstulerunt peremptorum ; sed rerum intellegenda sunt, quae corporaliter possidentur ; ut eorum sit executio quod sequitur : *et suppellectilem*, et cetera, sicut in iure dicitur « traditio corporum » ; quamquam Graeci *σωμάτια* « servos » appellant usitatissima locutione, sed quia non *σωμάτια*, sed : *σώματα* hic dictum est, non est temere confirmandum, servos significatos ; fieri tamen potest, ut hoc magis sit.

127. (36, 40) Cum gentem Edom, id est Idumaeorum, commemoraret Scriptura, et qui in ea regnassent, postea dicit : *Haec nomina principum Esau, secundum loca eorum in regionibus eorum, et in gentibus eorum* ; gentes appellans unius gentis, propter familiarum multiplicatas generationes, cum etiam ipse Edom vocaretur ; [21] unde et gens, quam propagavit, cognominata est, cuius utique pater fuit.

128. (37, 21) *Cum audisset autem Ruben, liberavit eum de manibus eorum, et dixit : « Non feriamus eum in anima ».* Non ergo liberavit eum, et inde hoc dixit ; sed hoc dicendo eum liberavit. Prius ergo dixit : *liberavit eum*, et deinde brevi recapitulatione quomodo eum liberaverit, insinuerat.

129. (37, 21) *Non feriamus eum in animam* ; hoc loco nomine « animae » vitam corporis animati significat, per efficientem id quod efficitur. Secundum hoc videri potest etiam ad diabolum dictum esse de Iob : *Animam eius ne tangas*⁹ ; id est : ne occidas eum. Nam secundum illam significationem qua natura animae commemoratur, illud a Domino dicitur : *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere*¹⁰.

130. (37, 27) Quod Iudas dicit : *Manus autem nostrae non sint super eum*, hoc est quod dici a nobis solet : « Manus ei non inferamus ».

131. (37, 27) *Quoniam frater noster et caro nostra est* ; non aliud, sed bis hoc idem dictum est, tamquam exponendo quid sit frater noster, id est caro nostra, quod ex eadem carne fuerant procreati.

132. (37, 31) *Occiderunt haedum caprarum* ; sic solet loqui Scriptura, quemadmodum in Psalmo : *Sicut agni ovium*¹¹, quasi possit esse aut haedus nisi caprarum, aut agni nisi ovium.

133. (38, 13) *Et nuntiatum est nurui eius Thamar dicentes* ; dicendum autem fuit : « Nuntiaverunt dicentes ».

⁹ Iob 2, 6.

¹⁰ Mt 10, 28.

¹¹ Ps 113, 4.

134. (38, 14) *Et depositis vestimentis viduitatis suae [22] a se ; quid minus esset, si non adderetur : a se?*

135. (38, 26) *Et non apposuit amplius scire eam ; pro eo quod est misceri ei.*

136. (39, 4) *Et invenit Ioseph gratiam in conspectu domini sui ; haec locutio nulli est ignota in Scripturis.*

137. (39, 6) *Et nesciebat quae circa eum erant nihil ; Graecis usitata est vulgo locutio, apud nos recta non est, sed : « nesciebat aliquid », dicimus.*

138. (39, 6) *Praeter panem quem ipse edebat ; per panem utique omnia intellegi voluit ad victum eius pertinentia ; unde pro quotidiano victu, panis solus positus intellegitur in Oratione Dominica¹².*

139. (39, 7) *Et misit uxor domini eius oculos suos in Ioseph ; solet et apud nos vulgo esse usitata locutio, pro eo quod est : « Amavit eum ».*

140. (39, 7) *Et ait : « Dormi mecum » ; et ista usitata est locutio, pro eo quod est : « Concumbe mecum ».*

141. (39, 22) *Et dedit carceris custos carcerem per manus Ioseph ; pro eo quod est : « in manus Ioseph » ; per quod significat : « in potestatem ».*

142. (40, 8) *Et dixerunt : « Somnium vidimus, et non est qui interpretetur illud » ; cum somnium suum unusquisque vidisset, non dixerunt : « Somnia vidimus », sed : *Somnium vidimus.**

¹² Cf. Mt 6, 14.

143. (40, 12) *Tres fundi, tres dies sunt* ; non dixit : « tres dies significant ». Et multum haec locutio notanda est, ubi aliqua significantia, earum rerum quas significant, nomine appellantur ; inde est quod ait Apostolus : *Petra autem erat Christus*¹³ ; non ait : « Petra significabat Christum ». [23]

144. (40, 13) *Et dabis calicem Pharaoni in manu eius* ; cum plenum esset, etiamsi non adderetur : *in manu eius*.

145. (40, 19) *Et auferet Pharao caput tuum abs te* ; plenum esset, etiam si non haberet : *abs te*.

146. (40, 19) *Et manducabunt aves caeli carnes tuas abs te* ; similis superiori locutioni.

147. (41, 1) *Et factum est post biennium dierum* ; quid minus esset si non haberet : *dierum?*

148. (41, 7) *Surrexit autem Pharao, et erat somnium* ; amant Scripturae sic loqui de somniis, cum fuerit evigilatum, tamquam reddita homini veritate vigilantium, tunc illud appareat somnium, quod cum videretur, quasi veritas fuit.

149. (41, 9-10) *Peccatum meum recordor hodie. Pharao iratus fuit pueris suis, et posuit nos in carcere* ; illi loquebatur tamquam de altero.

150. (41, 11) *Et vidimus somnium ambo nocte una, ego et ille* ; quasi non sufficeret, quod *ambo* dixerat. Deinde et hic : *vidimus somnium* dicit, non : « vidimus somnia » ; tamquam unum ambo vidissent.

¹³ 1 Cor 10, 4.

151. (41, 13) *Factum est autem sicut comparavit nobis, ita et contigit. Factum est autem*; sic solet Scriptura ponere; nam plenum esset: *sicut autem comparavit nobis, ita et contigit.*

152. (41, 19) *Quales numquam vidi tales in tota terra Aegypti turpiores*; dici autem posset more nostro, « quibus numquam vidi turpiores », aut « quales numquam vidi », aut « numquam vidi tales ». *Exsurgens autem dormivi*; *exsurgens* ait, pro: « expergiscens ». [24]

153. (41, 25) *Quanta Deus facit, ostendit Pharaoni*; cum illi loqueretur, tamquam de altero dicit.

154. (41, 30) *Et consumet fames terram*; pro: « hominibus qui sunt in terra ».

155. (41, 33-34) *Nunc ergo vide hominem prudentem et intellegendem, et constitue eum super terram Aegypti; et faciat Pharaonem et constituat locorum principes super terram*; quasi alius sit cui dixit: *Provide hominem prudentem*, et alius de quo dicit: *constituat Pharaonem.*

156. (41, 35) *Et congregetur triticum sub manu Pharaonis*, id est: « sub potestate ».

157. (41, 40) *Tamen thronum praecedam tui ego*; sic se habent verba in graeco, quae dixit Pharaonem ad Ioseph. Sed: *praecedam tui*, usitata est apud Graecos locutio, apud nos autem dicitur: « praecedam te »; illud vero: « praecedam te thronum », nec apud Graecos usitata perhibetur sed: « praecedam te throno », id est honore

sedis ; quod intellegitur : « praecedam te regno », hoc enim illi et postea dicit.

158. (41, 44) *Ego Pharao ; sine te nemo extollet manum suam super omnem terram Aegypti* ; tamquam diceret : « Ego sum rex, tu autem princeps vel praepositus Aegypti ». Pharao quippe non hominis nomen est, sed regiae potestatis.

159. (42, 1-2) *Videns autem Iacob, quia est venditio in Aegypto, dixit filiis suis : « Quare segnes estis? Ecce audivi quod est venditio in Aegypto »* ; notandum quia id quod audisse se dicit, vidisse eum Scriptura dixerat.

160. (42, 2) *Emite nobis pusillas escas, ut vivamus, et non moriamur* ; unum horum sufficeret, aut : *ut vivamus*, aut : *ut non moriamur*. [25]

161. (42, 11) *Pacati sumus ; non sunt pueri tui exploratores* ; quasi de aliis dixerint : *non sunt pueri tui exploratores*, cum possent dicere : « non sumus » ; honorificentiae autem more maxime ita loquebantur.

162. (42, 13) *Duodecim sumus pueri tui fratres in terra Chanaan* ; cum posterius dicant, quod unus eorum non sit, ipsum scilicet Ioseph non esse existimantes, id est, perisse. Hac locutione dictum est etiam illud : *Hi filii Iacob qui facti sunt ei in Mesopotamia*¹⁴ ; cum ibi non fuerit natus Benjamin. Quod autem dixerunt : *sumus in terra Chanaan*, cum eo tempore, quo loquebantur, in Aegypto

¹⁴ Gen 35, 26.

essent, *sumus*, dictum est, pro « habitamus » ; inde enim venerant illico redituri, ibi commorantes.

163. (42, 14) *Hoc est quod dixi vobis, dicens, quod exploratores estis* ; quid deesset, etiam si non adderet : *dicens*?

164. (42, 19) *Ipsi vero ite et ducite emptionem tritici vestri : ducite*, pro eo quod est : « ferte » ; quia enim ducuntur iumenta, in quibus fertur, etiam hoc duci dictum est.

165. (42, 22) *Nonne locutus sum vobis, dicens : « Ne noceatis puero, et non exaudistis me? »* Notandum exauditionem non eam solam dici quam exaudit Deus.

166. (42, 23) *Ipsi autem ignorabant quia audit Ioseph. Audit*, pro « intellegit » ; nam voces audit utique aure etiam qui non intellegit linguam. Repetitur illa locutio quando narrant patri suo quid eis acciderit in Aegypto, et quid dixerint ad Ioseph.

167. (42, 32) *Duodecim sumus fratres, filii patris nostri ; unus non est, pusillus autem cum patre nostro hodie in [26] terra Chanaan.* Multa in his paucis verbis genera locutionum sunt, et illud quod paulo ante memoravi : *duodecim sumus*, cum ipsi dicant : *unus non est* ; et : *filii sumus patris nostri*, quasi possent esse filii non patris sui. *Pusillus autem cum patre nostro hodie in terra Chanaan*, nec dixerunt : « est », aut aliquid huiusmodi. Deinde notandum est, quod maxime necessarium videtur propter Evangelistarum narrationes, quomodo

cum ea, quae dicta sunt, dicta esse narrantur, non omnino eodem modo repetuntur, cum tamen in diversitate verborum nihil sententiae deperat veritatis. Nam quod dixerunt dictum sibi esse a Ioseph : *et in terra mercamini*, non invenitur ab illo dictum. Sine mendacio autem dixerunt, quod ex verbis quae dixerat, in eius voluntate cognoverunt ; neque enim verba sunt necessaria nisi ad expromendam, et in audientium notitiam perferendam, quantum possumus, voluntatem.

168. (42, 35) *Et erat uniuscuiusque alligatura argenti in sacco eorum* ; non dixit : « in sacco eius », aut : « in saccis eorum », sed quasi unus saccus omnium esset.

169. (42, 36) *Super me facta sunt omnia haec* ; id est : me miseria onerant.

170. (43, 3) *Ait autem illi Iudas, dicens* ; potuit plenum esse, etsi non haberet : *dicens*.

171. (43, 7) *Interrogans interrogavit nos homo* ; assidua est talis locutio in Scripturis : *interrogans interrogavit nos homo* ; aut : « interrogando, interrogavit », et si quae similia.

172. (43, 16) *Mecum enim manducabunt homines panes meridie* ; numquid panes tantum ? Sed ab eo quod excellit et cetera est complexa locutio. *Mecum enim [27] manducabunt homines panes meridie* ; quod dicit : *meridie*, prandium significat, quod fit in medio die, hoc est enim meridies.

173. (43, 18) *Ut accipiat nos in servos et asinos nostros* ; non utique subauditur : « servos » ; nam

quod latini codices *servos* habent, in graecis παῖδας legitur, quod nullo modo asini possunt esse. Ergo *asinus nostros* tantummodo *accipiat* subauditur.

174. (43, 21) *Aperuimus saccos nostros, et hoc argentum uniuscuiusque in sacco suo* ; non addidit : « inventum est », aut : « apparuit », aut : « erat », aut aliquid huiusmodi.

175. (43, 23) *Propitius vobis, nolite timere* ; in his verbis quibus dictum est : *Propitius vobis*, duo verba sunt quae subaudiuntur, et : « sit », et : « Deus ». Plenum est enim : « Propitius sit vobis Deus », quod omnino in graeco usitatissimum est.

176. (43, 28) *Salvus est puer tuus pater noster, adhuc vivit* ; hic expressius ostenditur pueri nomine servum solere significari ; non enim in illo sene posset hoc esse nomen aetatis.

177. (43, 32) *Non enim poterant Aegyptii manducare cum Hebraeis panes ; abominatio est enim Aegyptiis*. Illa locutio frequentatur, ut in panibus omnes escae intellegantur.

178. (43, 34) *Magnificata facta est autem pars Benjamin prae partibus omnium quinquipliciter ad illorum* ; iam quia dictum erat : *prae partibus omnium*, potuit non dici : *ad illorum*.

179. (44, 6-7) *Inveniens autem eos, dixit secundum verba haec* ; potuit dicere : « dixit eis verba haec ». An forte non locutionis genus est, sed interest etiam sententiae? [28] Aliud enim est ipsa verba dicere, aliud secundum ipsa, ut quaecumque alia dicta fuerint, eadem sententia teneatur quae illis

verbis comprehensa est ; hoc est, « secundum ipsa », etiamsi non ipsa. Sed quia sequitur illis respondentibus : *Utquid loquitur dominus secundum verba haec?* Qui utique dicere debuerunt usitato more : « Utquid loquitur dominus verba haec? » constat esse locutionis genus.

180. (44, 7) *Absit a pueris tuis facere secundum verbum hoc* ; potuerunt dicere : « Absit a nobis » ; sed illa honorificentia est usitata in Scripturis sic dicere, tamquam de aliis : *pueris* autem pro « servis » dictum est.

181. (44, 9) *Et nos autem erimus servi domino nostro*. Etiam hic *παῖδες* graeci habent, hoc est « pueri », quod tam assidue Scriptura pro servis ponit, ut difficile inveniatur non isto nomine appellare servos.

182. (44, 34) *Quomodo autem ascendam ad patrem, cum puer non sit nobiscum? Ut non videam mala quae invenient patrem meum!* Magis consuetudo loquendi exigebat dici : « Ut videam mala quae invenient patrem meum » ; hoc est : « Quomodo ascendam ut videam? ». Novo itaque loquendi more id quod dixit, « quomodo » pro eo dixit, ac si dixisset : « Non ». Sic enim usitatus ordo iste verborum est : « Non ascendam ad patrem, cum puer non sit nobiscum, ut non videam mala quae invenient patrem meum ».

183. (45, 2-3) Quando flevit Ioseph, cum recognosceretur a fratribus suis, ait Scriptura : *Audierunt autem omnes Aegyptii, et auditum est in domo*

Pharaonis. Deinde sequitur quod narrabat : *Dixit autem Ioseph ad fratres suos* ; prius itaque Scriptura dixit quod postea factum est ; hoc enim famae celeritate accidit, ut omnibus Aegyptiis notum fieret ; et postea reversa est narratio ad id quod dicebatur brevi recapitulatione. [29]

184. (45, 16) *Et divulgata est vox in domo Pharaonis, dicentes : Venerunt fratres Ioseph ; dicentes, posuit pro « dicentium », vox enim dicentium divulgata est : Venerunt fratres Ioseph.*

185. (46, 2) *At ille respondit : « Quid est : dicens? ».* Ordo est : « At ille respondit dicens : Quid est? ».

186. (46, 4) Deus ad Iacob dicit : *Et ego descendam tecum in Aegyptum, et ego ascendere te faciam in finem* ; sic habent graeci, quod latini habent : *et ego deducam te in finem.*

187. (46, 28) *Iudam autem misit ante se ad Ioseph, ut veniret sibi obviam iuxta Heroum civitatem ;* nescio utrum Heroum nomen facile in Scripturis reperiatur.

188. (46, 31-32) In verbis Ioseph, quibus ait ad fratres suos : *Ascendens nuntiabo Pharaoni et dicam ei : Fratres mei et domus patris mei, qui erant in terra Chanaan, venerunt ad me ; viri autem sunt pastores (viri enim pecorum nutritores erant), et iumenta et oves et omnia sua adduxerunt,* quod interpositum est : *viri enim pecorum nutritores erant,* ex persona sua scriptor interposuit, et redit ad verba Ioseph, adiungendo : *et iumenta et omnia sua adduxerunt,* ut ordo sit in

verbis Ioseph : viri autem sunt pastores, et iumenta et oves et omnia sua adduxerunt.

189. (47, 8) *Dixit autem Pharao ad Iacob : « Quot anni dierum vitae tuae? »*, subauditur : « sunt ».

190. (47, 9) *Pusilli et maligni fuerunt dies annorum vitae meae. Pusilli*, pro : « paucis » positum est, neque enim vitae alicuius quam ceterorum dies possunt esse horarum spatio breviores. Hoc autem Iacob ex comparatione dixit [30] vitae maiorum suorum ; nam utique centum triginta annos, quos ille iam agebat, nemo nunc vivit.

191. (47, 12) *Triticum secundum corpus*, id est : secundum numerum corporum ; per corpus enim numerum corporum, per numerum corporum numerum hominum significat.

192. (47, 13) *Invaluerat autem fames valde, et defecit terra Aegypti ; terram* posuit pro hominibus qui erant in terra.

193. (47, 15) *Venerunt autem omnes Aegyptii ad Ioseph dicentes : Da nobis panes ;* per panes triticum significat, locutione per id quod efficitur, id quod efficit.

194. (47, 20) *Et facta est terra Pharaoni ;* non ait : « Pharaonis ». Amat sic loqui Scriptura ; sicut in *Psalmo* dictum est : *Et custodi legem tuam ; haec facta est mihi, quoniam iustificationes tuas exquisivi*¹⁵ ; de lege Dei dixit : *haec facta est mihi*, id est : « in meam utilitatem ».

¹⁵ Ps 118, 55-56.

195. (47, 22) *Praeter terram sacerdotum tantum non possedit Ioseph*; quasi dixisset: « Praeter terram sacerdotum tantum, omnem terram possedit Ioseph ».

196. (47, 26) *Et posuit illis Ioseph in praeceptum usque in hodiernum diem in terra Aegypti, ut praestent quintas Pharaoni*; hinc intellegitur Pharaonis nomen potestatis fuisse regalis, quod dixit: *usque in hodiernum diem*. Non enim illi, qui tunc fuit, praestare poterant Aegyptii usque ad illum diem, quo ista scribebantur, quando ille iam non vivebat.

197. (47, 28) *Et fuerunt dies Iacob annorum vitae eius*; dies annorum saepe dicit Scriptura, cum semel posset annos dicere.

198. (48, 1) Quod scriptum est: *Nuntiatum est Ioseph, [31] quia pater tuus turbatur*; aliqui codices habent *vexatur*, aliqui *aestnatur*, et aliud alii, sicut interpretari Latini potuerunt, quod graece scriptum est: ἐνοχλεῖται. Ideo autem *turbatur*, accomodatius dici videtur, quia hoc dici solet de iis qui afflictatione corporis morte propinquante iactantur. Et ex hoc etiam turba ὄχλος dicitur, est enim turba multitudo inordinata, non sicut populus, quod δῆμος dicitur, nec sicut plebs, quod λαὸς dicitur, sed sicut ὄχλος, quod turba dicitur.

199. (48, 16) Iacob benedicens nepotes suos filios Ioseph ait inter cetera: *Et invocabitur in his nomen meum, et nomen patrum meorum*; unde

notandum est, non solum exauditionem, sed etiam invocationem dici aliquando quae non Dei, sed hominum sit.

200. (48, 18) *Hic enim primitivus* ; minus habet « est », secundum codices graecos.

201. (49, 24) In benedictione Ioseph ait inter cetera Iacob : *Inde qui confortavit Israel* ; mirum si non subauditur : « est », ut plenum sit. Inde est qui confortavit Israel.

202. (50, 2-3) Quod scriptum est : *Dixit Ioseph servis suis sepultoribus, ut sepelirent patrem eius* ; non invenit lingua latina quemadmodum appellaret : ἐνταφιαστῖας ; non enim ipsi sepeliunt, id est terrae mandant corpora mortuorum, quod non est graece : ἐνταφιάσται, sed : θάψαι. Illi ergo ἐνταφιασταὶ, id agunt, quod exhibetur corporibus humandis, vel condiendo vel siccando vel involvendo et alligando, in quo opere maxime Aegyptiorum cura praecellit. Quod ergo dicit : *Etiam sepelierunt* ; « curaverunt », intellegere debemus. Et quod dicit : *quadraginta dies sepulturae*, ipsius curationis accipiendi sunt. Sepultus enim ille non est, nisi ubi se mandaverat sepeliri. [32]

203. (50, 4) *Loquimini in aures Pharaonis* : luctio est usitata in Scripturis.

204. (50, 6) *Et dixit Pharaeo ad Ioseph : Descende et sepeli patrem tuum* ; etiam si per potentes illos per quos Ioseph mandaverat, Pharaeo dixit quod perferrent ad Ioseph, non utique dixit nisi ipsi Ioseph. Unde illud est in Evangelio, quod unus

Evangelistarum dicit, centurionem venisse ad Dominum et dixisse illi : *Puer meus iacet in domo paralyticus*¹⁶ ; alius autem totum diligentius narrans, amicos eum ad Dominum misisse commemorat¹⁷, qui hoc ei dicerent, in quibus amicis utique ipse venit, cuius in eis voluntas praesens fuit ; unde est : *Qui vos recipit, me recipit ; et qui me recipit, recipit eum qui me misit*¹⁸.

205. (50, 10) *Planxerunt eum planctum magnum et validum : planxerunt planctum*, non « planxerunt planctu » ; locutio est in latina lingua non ignota, sicut dicitur : « servitatem servivit », « militiam militavit », et similia.

206. (50, 15) *Et redditione reddet nobis omnia mala, quae ostendimus ei*. Ex hac locutione ait et Apostolus : *Alexander aerarius multa mala mihi ostendit*¹⁹ : *ostendimus* enim dictum est, vel *ostendit*, pro eo quod est : « fecimus », vel « fecit ».

207. (50, 17) *Accipe iniquitatem servorum Dei patris tui* ; nova locutio est : *Accipe iniquitatem*, pro : « ignosce », aut : « remitte », aut : « obliviscere » ; sed puto inde esse dictum : *Accipe*, ac si diceretur : « aequo animo accipe », hoc est : noli indigne ferre.

¹⁶ Mt 8, 6.

¹⁷ Cf. Lc 7, 3.

¹⁸ Mt 10, 40.

¹⁹ 2 Tim 4, 14.

208. (50, 18) *Et venientes ad eum dixerunt* ; non iterum venerunt, sed quod dictum fuit iterum dictum est ; solet hoc facere Scriptura. [33]

LIBER SECUNDUS.

Locutiones De Exodo.

1. (1, 12) *Et invalescebant valde valde.*

2. (1, 21) Quid est quod dictum est de obstetricibus : *Et fecerunt sibi domos, quoniam timuerunt Deum?* Praedictum est enim : *Benefaciebat Deus cum obstetricibus*²⁰. Et ad hoc videtur pertinere, quod fecerunt sibi domos timendo Deum, tamquam beneficia Dei ad hoc eis profuerunt ut facerent sibi domos. Numquid antea non eas habuisse domos intellegendum est? An ad divitias hoc verbum pertinet, vel potius ad aliquas rei familiaris idoneas facultates? Huic enim simile videtur, quod ait etiam Iacob post quattuordecim annos servitutis suae socero suo volenti eum adhuc apud se tenere : *Nunc ergo quando faciam et ego mihi domum?*²¹ Dixerat enim quod creverint pecora Laban sub illo ; sicut et ipse Laban confessus fuerat dicens : *Benedixit me Deus in introitu tuo*²² ; cum ergo dicit : *Quando faciam et ego mihi domum?* Subintellegitur : « Sicut et tu ». Hoc videtur enim valere quod ait : *et ego*, ut ad ipsam domum faciendam videatur pertinere quod consequenter ad Laban merces ipsa statuenda proponitur.

3. (1, 22) *Et omne femininum vivificate illud*, sic enim habent graeci ; latini non habent : *illud*.

²⁰ Gen 30, 30.

²¹ Gen 30, 27.

²² Ps 39, 15.

4. (2, 1-2) *Erat autem quidam de tribu Levi, et sumpsit sibi [34] de filiabus Levi*; intellegitur uxorem, quod quidam latini interpretes etiam addendum putaverunt; sequitur autem: *Et habuit eam, et concepit.*

5. (2, 3) Quid sit: *thibin*, ideo difficile est nosse, quia nec graecus interpres ex hebraeo, nec latinus ex graeco vertit hoc nomen, sed sic transtulit ut invenit.

6. (2, 14) *Timuit autem Moyses et dixit: Si sic divulgatum est verbum hoc.* Duo sunt in hac locutione attendenda; primo, quia pendet sententia, et sic dimissa est; deinde, quia *verbum* pro facto posuit.

7. (2, 25) *Et respexit filios Israel, et innotuit illis*; pro eo positum est: *innotuit*, quod egit in eis ea quibus Dei curam erga se intellegerent.

8. (3, 7) *Videns vidi vexationem populi mei, qui est in Aegypto.*

9. (3, 11-12) *Et dixit Moyses ad Deum: Quis sum, quia ibo ad Pharaonem regem Aegypti, et quia educam filios Israel de terra Aegypti? Dixit autem: Quoniam ero tecum*, sic habet graecus; latinus autem: *Et quis ego, dixit, et non dixit: quia ibo, et quia educam, sed: ut eam, et educam.* Et quod in graeco habet: *Dixit autem, quia ero tecum*, intellegitur utique quod dixerit ad Moysen; totum autem hoc latinus addidit, et ait: *Dixit autem Deus ad Moysen.*

10. (3, 16) Deus dicit quod dicat Moyses filiis Israel: *Visitans visitavi vos, et quaecumque contigerunt*

vobis in Aegypto ; graecus habet : *Visitatione visitavi vos.*

11. (3, 18) Deus dicit ad Moysen de filiis Israel : *Et audient vocem tuam* ; graecus habet : *Et exaudient vocem tuam*, quia et exauditio dicitur hominis.

12. (3, 22) Quod habet latinus : *Poscet mulier a vicina, [35] et ab inquilina sua vasa argentea et aurea et vestem* ; graecus habet : *a cohabitatrice sua*, hoc est : $\sigma\sigma\kappa\acute{\eta}\nu\omicron\upsilon$, quod latini aliqui interpretati sunt : *a cancellaria sua.*

13. (4, 1) Moyses dicit : *Quid si non crediderint mihi, neque exaudierint vocem meam* ; quod latinus : *audierint* interpretatus est.

14. (4, 4) *Extende manum, et apprehende caudam*, graecus habet ; latinus autem : *manum tuam et caudam eius*, interpretatus est. *Et extendens manum apprehendit caudam, et facta est virga in manu eius.*

15. (4, 5) *Et dixit illi : Ut credant tibi quoniam apparuit tibi Dominus Deus patrum ipsorum* ; graecus non habet : *Et dixit illi*, sed continuo adiunxit : *ut credant tibi* ; id est verba Dei, post illud factum miraculum ; tamquam adhuc loqueretur, et modo sententiam verborum impleverit. Nam ordo est verborum : *Extende manum et apprehende caudam, ut credant tibi* ; sed interposita est facti narratio, et postea redditum : *ut credant tibi.*

16. (4, 6) Quod latinus habet : *Et facta est manus eius leprosa tamquam nix* ; graecus non habet : *leprosa*, sed tantum : *facta est tamquam nix.*

17. (4, 8) *Quod si non audierint vocem signi primi, graecus sic habet ; latinus autem : vocem tuam signi primi ; sic et sequitur : credent tibi in voce signi sequentis.*

18. (4, 9) *Et erit aqua, quam sumes de flumine, sanguis super aridam, vel potius super aridum, id est, super id quod aridum est ; quod latinus dixit : sanguis super terram. [36]*

19. (4, 10) Moyses dicit : *Precor, Domine, non sum eloquens ante besternam et nudustertianam diem.*

20. (4, 17) *Et virgam hanc sumes in manum tuam, in qua facies in ea signa ; cum dici posset, in qua facies signa ; aut certe : Virgam hanc sumes in manum tuam, et facies in ea signa ; nunc vero utrumque dictum est solita locutione Scripturarum.*

21. (4, 18-19) *Post dies autem illos multos, mortuus est rex Aegypti ; dixit autem Dominus ad Moysen in Madian : Vade, perge in Aegyptum, mortui sunt enim omnes qui quaerebant animam tuam.* Multa in his verbis genera locutionum notanda sunt ; primo : *Vade, perge in Aegyptum*, tamquam non sufficeret tantum : *Vade*, vel tantum ; *perge* ; deinde : *mortui sunt enim omnes qui quaerebant animam tuam*, cum solum regem Aegypti Scriptura dixerit mortuum, et de solo antea dictum fuerit quod Moysen quaerebat occidere. An ipse post alios inimicos ultimus mortuus est ? Quod si ita est, non locutio, sed sensus est. Item : *qui quaerebant animam tuam*, non in malo tantum, sed

etiam in bono dici solet in Scripturis ; nam sicut hic, in malo dictum est etiam in Psalmis : *Confundantur et revereantur qui quaerunt animam meam* ; in bono : *Periit fuga a me, et non est qui requirat animam meam*²³ ; nisi forte aliquid distare dicitur inter quaerentes et requirentes, ut illud in malo, hoc in bono intellegendum sit.

22. (5, 10) *Et dicebant ad populum dicentes : Haec dicit Pharao* ; quam locutionem piguit latinum interpretari.

23. (5, 21) *Videat Deus vos et iudicet, quoniam execrabilem fecistis odorem nostrum palam Pharaone, et palam servis eius, dare gladium in manus eius, ut occidat [37] nos* ; sic enim habet graecus, latinus autem ait, quem pro optimo legebamus : *ut daretis gladium in manibus eius* ; qui soloecismus, nulla interpretationis necessitate factus est, quia in graeco non est.

24. (6, 4) *Statui testamentum meum ad illos, ita ut darem illis terram Chananaeorum, et terram quam incoluerunt, in qua et incoluerunt in ea* ; sic enim habet graecus, quod utique et in graeca lingua absurde videtur sonare ; et tamen *Septuaginta* interpretum auctoritas tanta est, quos ita loqui non piguit. Quid enim? Et sensus hic latet? Quod si nullus est, ipsa locutio notanda est, ne alibi inventa sensum impediat, vel aliquid quaerere ubi quaerendum non est, compellat.

²³ Ps 39, 15 ; 141, 5.

25. (6, 5) Quod habet latinus : *Exaudivi gemitum filiorum Israel, quemadmodum Aegyptii affligunt eos*, graecus habet : καταδουλοῦνται, quod interpretari posset : *in servitutem redigunt eos* ; nam uno verbo non potest.

26. (6, 9) *Et locutus est Moyses sic ad filios Israel, et non exaudierunt Moysen a defectione animi et ab operibus duris* ; *exaudierunt* ait, non : audierunt.

27. (6, 12) *Ego enim ineloquens sum*, quod ait Moyses ad Dominum, ἄλογος dixit graecus, non : imperitus, quasi ἀμαθής, vel ἀπαίδευτος.

28. (6, 26) *Hi sunt Aaron et Moyses, quibus dixit eis Deus ut educant filios Israel de terra Aegypti* ; sic enim habet graecus.

29. (6, 30) *Ecce ego gracili voce sum, et quomodo exaudiet me Pharao?* Notandum quod *exaudiet* dixit, non : audiet.

30. (7, 6) *Fecit autem Moyses et Aaron, sicut praecepit [38] illis Dominus, ita fecerunt* ; quid deesset, si non diceretur : *ita fecerunt?*

31. (7, 9) *Si loquetur vobis Pharao dicens : Date nobis signum aut portentum, et dices Aaron fratri tuo : Sume virgam*, nonne locutionis nostrae consuetudo poscebat et quaedam eius integritas, ut ita diceretur : *Si loquetur vobis Pharao dicens : Date nobis signum aut portentum, dices Aaron fratri tuo : Sume virgam?* Quid ergo ibi additum est : *et*, nisi aliqua proprietate locutionis hebraicae? Nam neque graeca esse perhibetur.

32. (7, 11) Non mihi videntur satis commode interpretati latini σοφιστάς Pharaonis, ut dicerent : *sapientes* ; σοφοὶ enim sapientes dicuntur. Potuit autem latinus interpres sophistas dicere, quoniam non est quemadmodum id latine dicatur ; et ideo isto verbo iam utimur pro latino, sicut philosophiam dicimus non solum graece, verum etiam latine : sophistas appellarunt latinarum litterarum eloquentissimi auctores.

33. (7, 12) *Et absorbit virga Aaron virgas illorum* ; ac si diceret : draco Aaron.

34. (7, 15) Quod dictum est de Pharaone : *Ecce, ipse exit ad aquam* ; graecus habet : *super aquam*.

35. (7, 16) *Dimitte populum meum ut serviat mihi in deserto, et ecce non exaudisti usque adhuc* ; quoties dicitur : *exaudisti*, cum homini dicatur?

36. (7, 22) *Fecerunt autem similiter et incantatores Aegyptiorum veneficiis suis. Et induratum est cor Pharaonis, et non exaudivit eos, sicut dixit Dominus* ; quia in usu Scripturae est : *exaudivit*, cum etiam de homine loquitur.

37. (8, 1) *Dimitte populum meum ut serviant mihi* ; [39] non : « ut serviat », qui loquendi modus non fere invenitur nisi ubi res ipsa singularis pluribus constat. Populus enim singulari nomine dicitur, sed constat ex multis. Sic etiam est : *Omnis terra adorent te*²⁴ ; quia *omnis terra* dictum est, pro « hominibus qui sunt in terra ».

²⁴ Ps 65, 4.

38. (8, 2) *Ecce ego ferio omnes fines tuos ranis* ; sic enim habet graecus elegantissima locutione, ut ranae ipsae, plaga intellegatur, qua feritur terra Aegypti.

39. (8, 3-4) *Et eructabit flumen ranas, et ascendentes intrabunt in domos tuas et in promptuaria cubiculorum tuorum super lectos tuos, et in domos servorum tuorum, et populi tui, et in conspersis tuis, et in clibanis tuis ; et super te et super populum tuum et super servos tuos ascendent ranae.* Notandum quod *in domos* etc. cum dixisset, accusativum casum tenuit ; *et super lectos* etc., ubi dixit : *super*, accusativum similiter servavit ; *in conspersis* autem et *in clibanis* ad ablativum se transtulit ; nam et graecus mutavit praepositionem, quam non mutat latinus. Ille enim habet : εἰς τοὺς οἴκους, *in domos* ; *in conspersis* autem ἐν τοῖς φυράμασιν : ubi mirum si non etiam sensus est, non locutio, ut in conspersis et in clibanis exortas ranas forsitan velit intellegi, non extrinsecus ascendisse vel irruisse, et quia eas fluvium eructaturum praedicit, inde implere omnia.

40. (8, 6) *Et extendit Aaron manum super aquas Aegypti et eduxit ranas, et educta est rana et operuit terram* ; repetitio a plurali ad singularem numerum traiecta est ; nam utique rana, pro multitudine ranarum positum est ; nescio quo autem modo per loquendi consuetudinem imbutis sensibus hominum, saepe plus videtur quod singulariter, quam quod pluraliter dicitur ; nam plus accipitur

[40] cum dicitur, verbi causa, est illic miles, quam sunt illic milites ; est illic piscis, quam sunt illic pisces.

41. (8, 14) *Et colligebant eas acervos acervos* ; haec repetitio multitudinem acervorum significat, et Scripturis est familiaris.

42. (8, 16) Quod habent latini : *Extende manu virgam tuam, et percute terra* ; non : *percute terram* ; graecus habet : *aggerem terrae*, si tamen hoc verbo recte interpretatur quod dictum est : τὸ χῶμα τῆς γῆς.

43. (8, 18) *Fecerunt autem similiter et incantatores veneficiis suis, ut educerent cyniphes, et non poterant.* Notandum est : *fecerunt* dictum pro eo quod est : conati sunt facere. Nam utique si fecerunt similiter, procul dubio eduxerunt cyniphes ; sed quia sequitur : *ut educerent, et non poterant* ; non ergo similiter fecerunt, sed similiter facere conati sunt. Aut si forte et ipsi, quamvis veneficiis agerent, eadem tamen agendi specie virgam extendebant, quod Scriptura non expressit, ad hoc referendum est : *fecerunt similiter.*

44. (8, 21) *Et in terram super quam sunt super eam. Et gloriosam faciam in die illa terram Gessen, in qua populus meus inest super eam.*

45. (8, 29) *Et dixit Moyses : Ego exeam a te, et orabo ad Deum, et exhibit cynomyia a Pharaone et a servis eius* ; quasi alteri diceret : *exeam a te*, et de altero Pharaone subsequeretur, a quo esset exitura cynomyia.

46. (9, 1) *Dimitte populum meum, ut mihi serviant.*

47. (9, 18. 24) *Ecce ego pluam hanc horam crastinam diem grandinem multam. Grando autem multa valde valde.*

48. (9, 29. 28) *Et desinent voces et grando.* Notandum est Scripturam, *voces* solere appellare tonitrua, quas [41] voces Dei etiam Pharao superius appellavit dicens : *Orate pro me ad Dominum, ut desinant fieri voces Dei* ; ubi et illa locutio est quod dixit : *desinant fieri voces.*

49. (10, 2) *Ut narretis in aures filiis vestris, et filiis filiorum vestrorum quaecumque illusi Aegyptiis* ; notandum quemadmodum dicatur *illusi*, ne forte ita sit dictum : *Draco hic quem finxisti ad illudendum e²⁵*, et illud in Iob : *Hoc est initium figmenti Domini quod fecit ad illudendum ab Angelis eius²⁶.*

50. (10, 4) *Ecce ego induco hanc horam crastino die locustam multam.* Ecce quemadmodum superius dixit ranam, ubi diximus plerumque plus intellegi cum aliquid huiusmodi singulariter dicitur, quam si pluraliter diceretur. Manifestum est enim plus sonare : *locustam multam*, quam si diceret : *locustas multas.*

51. (10, 8) *Qui autem et qui sunt qui ibunt?* Quotidie dicimus consuetudine familiariore : *Quam qui et qui ibunt?*

²⁵ Ps 103, 26.

²⁶ Iob 40, 14.

52. (10, 15) *Non est relictum viride nihil in lignis* ; dicendum fuit more locutionis nostrae : Non est relictum viride aliquid in lignis.

53. (10, 16-17) Pharao ad Moysen : *Peccavi ante Dominum Deum vestrum et in vobis ; suscipite ergo delictum meum* ; hac locutione et ad Ioseph usi sunt fratres eius ubi dixerunt : *Accipe iniquitatem servorum Dei patris tu²⁷*.

54. (10, 23) Quod latini habent : *Et nemo vidit fratrem suum tribus diebus* ; graecus habet : *Et non vidit nemo fratrem suum* ; notandum etiam fratrem hominis quemlibet hominem dici.

55. (10, 24) Pharao dicit ad Moysen et Aaron : *Ite et servite [42] Domino Deo vestro, praeter oves et boves, relinquire* ; sic enim habet graecus : valde inusitata locutio est, nisi post distinctionem inferatur : *relinquire*, et subaudiatur : ista ; ut sit sensus : Ite praeter oves et boves, et relinquire ista ; solet enim talis ellipsis fieri crebro in locutionibus Scripturarum.

56. (10, 26) *Et non relinquemus unguam* ; quasi abductis pecoribus, posset unguia remanere : quid est enim aliud *non relinquemus unguam*, nisi : nec unguam relinquemus?

57. (10, 28) Pharao ad Moysen : *Attende tibi ultra apponere videre faciem meam* ; pro eo quod est : Attende tibi ne ultra videas faciem meam.

58. (11, 2) *Et petat unusquisque a proximo suo, et mulier a proxima vasa argentea et aurea et vestem* ;

²⁷ Gen 50, 17.

notandum et Aegyptios Hebraeis proximos dictos.

59. (11, 6-7) *Et erit clamor magnus per omnem terram Aegypti, qualis non fuit, et talis non adhuc apponetur; in filiis autem Israel non mutiet canis lingua sua ab homine usque ad pecus.* Elegantissima locutio est; per canem quippe extremum significavit vel hominum vel pecorum, ita commendans quanta in Hebraeis quies futura esset, Aegyptiis acerba orbitate clamantibus.

60. (12, 3) *Accipiant singuli ovem per domos patriarum.* Quas dicat patrias, non facile est intellegere; utrum civitates in quibus commanebant, an potius numerosas familias a cuiusque velut paternitate propagatas; hoc enim magis in graeco significari perhibetur.

61. (12, 4) *Si autem pauci sint qui in domo, ita ut non sint idonei ad ovem,* id est, ut ipsa paucitas non sit idonea ad ovem consumendam, *assumet secum vicinum [43] proximum suum,* hoc est ipsa domus assumet vicinum; hominem proximum pro homine posuit, singularem autem pro plurali; non enim unum, sed quot sufficiunt; cum de ove consumenda Scriptura loqueretur: *Secundum numerum,* inquit, *animarum unusquisque quod sufficiat;* animas pro hominibus, a parte totum.

62. (12, 7-8) *Sument a sanguine, et ponent super duos postes, et super limen in domibus in quibus manducabunt illas in eis.* Cum dixerit: *in quibus,* dixit etiam: *in eis,* more usitatissimo; sed *manducabunt*

illas, quaeritur quas, et intellegitur carnes ; hoc enim sequitur : *Et manducabunt carnes hac nocte assatas igni* ; quod habent latini codices : *qui manducabunt carnem*, graeci autem habent : κρέας, id est carnem, sed genere neutro ; ideo in graeco est : in domibus, in quibus manducabunt illa in eis. Est vero illa locutio, ut prius diceret *illas*, quam praediceret quid in consequentibus intellegeretur quas dixerit, similis ei locutioni quam de filio Moyse exposuimus²⁸, cum eum vellet angelus occidere, et exemplum adhibuimus de Psalmo : *Fundamenta eius in montibus sanctis ; diligit Dominus portas Sion*²⁹ ; cuius enim fundamenta non intellegimus, nisi ex consequentibus ; sic et hic : *in quibus manducabunt illas in eis*, id est in quibus domibus manducabunt illas, intellegitur carnes, de quibus consequenter loquitur.

63. (12, 22) *Sumetis autem vobis fasciculum hyssopi, et tingetis ex sanguine qui est iuxta ostium, et linietis super limen et superambos postes de sanguine.* Etiam hic *fasciculus hyssopi* plures utique fasciculos significat, sicut rana plures ranas, et locusta plures [44] locustas ; tropus autem iste quando fit in rebus quae a nobis non ita dici solent, obscuritatem facit.

64. (12, 26-27) *Et erit cum dicent ad vos filii vestri : Quae est servitus ista? Et dicetis eis : Immolatio*

²⁸ Cf. *Quaest. de Exod.* 2, 11.

²⁹ Ps 86, 1-2.

pascha hoc Domino ; etiam si non haberet et, plenum esset : *dicetis eis*.

65. (12, 28) *Et advenientes fecerunt filii Israel, sicut praecepit Dominus Moysi et Aaron, ita fecerunt* ; non adderet : *ita fecerunt*, nisi mos esset Scripturarum.

66. (12, 51) *Et factum est, in die illa eduxit Dominus filios Israel de terra Aegypti*.

67. (13, 1) *Ait autem Dominus ad Moysen dicens*.

68. (13, 12) *Omne adaperiens vulvam, masculina* ; pluralem numerum intulit singulari, quia ipsum quod dictum est : *omne adaperiens*, non utique in uno, sed in multis accipitur. Similis est locutio : *Attendite, populus meus*³⁰. Tale est et quod paulo post sequitur : *Omne quod adaperit vulvam de armentis et de pecoribus, quaecumque tibi nata erunt ; omne quaecumque tibi nata erunt*, ipse modus est locutionis.

69. (13, 13) *Omne adaperiens vulvam asinae* ; graecus habet : *asini* ; modo illo locutionis, quem iam in *Genesi* notavimus, ubi masculinum pro feminino positum est, de morte Sarae, dicente Scriptura : *Surgens Abraham a mortuo*, et : *Sepeliam mortuum meum*³¹ ; et talia ibi saepe dicuntur de mortua.

70. (13, 15) *Propter hoc ego immolo Domino omne quod aperit vulvam, masculina* ; similis locutio superiori.

³⁰ Ps 77, 1.

³¹ Gen 23, 3-4.

71. (13, 16) *Et erit in signum super manum tuam ; id est : super opera tua ; ubi magis sensus est forsitan quam locutio. [45]*

72. (14, 27) *Et excussit Dominus Aegyptios in medium maris ; graecus habet : Et excussit Dominus Aegyptios medium maris.*

73. (14, 31) *Vidit autem Israel manum magnam, quae fecit Dominus Aegyptiis.*

74. (15, 1) *Tunc cantavit Moyses et filii Israel canticum hoc Domino, et dixerunt dicere ; sic enim habet graecus : καὶ εἶπαν λέγειν.*

75. (15, 22) *Et non inveniebant aquam, ut biberent ; poterat non habere : ut biberent.*

76. (15, 24) *Et murmuravit populus adversus Moysen dicentes, non « dicens » ; sed : dicentes ; ex pluribus enim populus constat.*

77. (16, 1) *Et venerunt omnis synagoga filiorum Israel in eremo ; non dixit : « venit », quia synagoga ex pluribus constat.*

78. (16, 2) *Murmurabant omnis synagoga filiorum Israel adversus Moysen et Aaron ; eadem est et ista locutio.*

79. (16, 4) *Dixit autem Dominus ad Moysen : Ecce ego pluam vobis panes de caelo ; manna pluiturus panes promisit. Locutio est, qua panis pro alimento ponitur ; amat autem Scriptura pluraliter magis panes quam singulariter dicere.*

80. (16, 7) *Mane videbitis, inquit, gloriam [Domini], dum exaudiet murmurationem vestram super Deum, id est quia murmuratis super Deum ; quod*

tantum valet, ac si diceret: adversus Deum. Deinde notandum novo modo hic exauditionem dictam non precantium sed murmurantium, cum reprehendat utique Scriptura murmurationem. Tamquam hoc dixerit, quod cognoverit Deus murmurationem eorum, et ipsam Dei cognitionem dixit exauditionem. [46]

81. (16, 9. 12) *Accedite ante Deum; exaudivit enim murmur vestrum*; iterum exauditionem non precum significat et petitionum sed etiam murmuris malorum; hoc et postea dicit Deus: *exaudivi murmur filiorum Israel*.

82. (16, 14) *Et ecce in facie eremi minutum tamquam coriandrum*. Cum totiens Deus dicat: faciem terrae sicut hic: *faciem eremi*, mirum est, unde homines ita errent, cum faciem audierint, ut aliquid tale opinentur, qualis hominis facies est vel alicuius animantis.

83. (16, 16) *Secundum numerum animarum vestrarum; unusquisque cum commanentibus vobiscum colligite*. Quam saepe Scriptura animas homines appellat (a parte totum) non facile autem carnes pro hominibus, sed carnem, sicuti est: *Non timebo, quid mihi faciat caro*, quod apertius in eodem psalmo ait: *Quid mihi faciet homo*³². Non tamen diceret: secundum numerum carniarum vestrarum, sicut dixit: *secundum numerum animarum vestrarum*.

³² Ps 55, 5. 12.

84. (16, 21) *Et collegerunt illud mane mane* ; quomodo puteos puteos, acervos acervos, sic dictum est : *mane mane*.

85. (16, 29) *Nullus vestrum egrediatur unusquisque de loco suo die septimo* ; quod interpositum est : *unusquisque*, potuit et non dici.

86. (17, 1) *Non erat autem populo aqua bibere*, id est : ad bibendum.

87. (17, 2) *Et maledicebat populus ad Moysen* ; id est maledictis agebat Moysen, hoc est maledicebant illi ; nam hoc in consequentibus ipse dixit : *Quid maledicitis mihi?* [47]

88. (17, 3) *Et murmurabat populus ad Moysen dicentes*.

89. (17, 5) *Et virgam, in qua percussisti flumen, accipe in manu tua. In qua percussisti* dixit pro eo, quod dicimus : « de qua percussisti », et est ista locutio creberrima in Scripturis.

90. (18, 12) *Et sumpsit Iothor socer Moysi holocaustomata et sacrificia Deo* ; *sumpsit* pro eo, quod est : obtulit. An forte sensus est, non locutio, ut ea sumpsisse intellegatur, quae Moyses obtulisset, quamquam Moyses non legatur superius sacrificasse nec Aaron nec quisquam Hebraeorum, qui educti sunt de terra Aegypti, sed tantum superius scriptum est, quod altare constituerit Moyses et appellaverit illud : *Dominus meum refugium?* Istum autem Iothor legimus sacerdotem fuisse Madiam, id est gentis Madiam. Mirum est autem, si eius adventu coepit

sacrificare Moyses et non potius ipse Iothor, qui iam sacerdos erat.

91. (18, 18) *Grave tibi verbum hoc.* Subauditur « est ».

92. (18, 20) *Et demonstrabis illis vias, in quibus ambulabunt in eis.*

93. (18, 26) *Verbum autem grave referebant super Moysen*; sic enim habet graecus, quod latini interpretati sunt: ad Moysen. Illa sane locutione ipsa etiam cura significatur, qua dictum est: *super Moysen*, velut onus ei significaretur impositum. *Verbum autem grave* dictum est pro quaestione gravi. Unde sequitur: *Omne autem verbum leve iudicabant ipsi.*

94. (20, 24) Quod graecus habet ἐπωνομάσω, *supernominavero*, aut: *annominavero* expressius dicitur; quod usitatius *cognominavero* nonnulli interpretati [48] sunt. Sed non habet necessariam significationem *cognominavero*; propinquius autem dicitur *cognominavero* quam «nominavero». Nam et hoc aliqui interpretes dixerunt.

95. (20, 24) *Et veniam ad te et benedicam te.* Cum superius pluraliter loqueretur: *Facietis et immolabitis*, dicit: *Veniam ad te*, tamquam ipsi Israel, id est populo.

96. (21, 1-2) *Et hae iustificationes, quas appones coram illis. Si emeris servum Hebraeum, et cetera.* Notanda locutio, quemadmodum, cum illud dictum est ad Moysen, hoc est: *hae sunt iustificationes, quas appones coram illis*, tam ad ipsum

populum cetera dicuntur quam ad Moysen : *Si emeris servum Hebraeum*, non enim hoc Moysi dictum est, sed, quod populo diceret, tantum ipsi populo dicebat.

97. (21, 6) *Pertundet ei dominus auriculam de subula et serviet ei in sempiternum vel in aeternum*, quod graecus habet εἰς τὸν αἰῶνα. Ecce quemadmodum Scriptura multis locis dicit secundum hoc verbum graecum : *sempiternum*, vel : *aeternum*, ubi non intellegitur illa aeternitas, secundum quam nobis aeterna promittitur vel secundum quam a contrario igne aeterno mali cremabuntur! Neque enim servus iste, qui vivere in aeternum non posset, posset servire in aeternum ; sed intellegitur *aeternum* dictum, cuius temporis finis non est. Aut certe aliquid hoc sacramento significatur aeternum.

98. (21, 13) *Dabo tibi locum, in quem fugiat ibi, qui occiderit.*

99. (21, 20) *Si quis percusserit servum suum aut ancillam suam in virga ; quod est : « de virga ».* [49]

100. (21, 28) *Lapidibus lapidabitur taurus ;* quasi possit lapidari nisi lapidibus. Differt aliquid ista locutio ab illa, qua diceret more Scripturarum : *lapidatione lapidabitur*, sed tamen similis est.

101. (21, 29) *Si autem taurus cornipeta erat ante besternam et nudiustertianam ;* pro tempore praeterito posuit partem pro toto, quantumcumque illud fuisset, more Scripturarum.

102. (21, 33-34) *Si quis autem aperuerit lacum aut exciderit lacum et non operuerit eum et ceciderit illuc vitulus aut asinus, dominus laci reddet.* Et haec locutio a parte totum intellegenda est; non enim, si equus ceciderit in lacum aut ovis, ideo non reddet, quia hoc scriptum non est.

103. (21, 34) *Quod autem mortuum fuerit, ipsi erit,* pro: « ipsius erit ».

104. (22, 5) *Si autem depaverit quis agrum aut vineam et admiserit pecus suum depascere agrum alium,* id est: « alienum ».

105. (22, 26) *Si autem pignus acceperis vestem proximi, ante solis occasum reddes ei.* Genus pro specie posuit; sic enim dictum est, ac si de omni veste pignus dederit, cum de illo specialiter se dicere ex consequentibus Scriptura testetur, qui non habet nisi eam vestem, unde se nocte cooperiat.

106. (23, 20-21) *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, ut servet te in via, ut inducat te in terram, quam paravi tibi. Attende tibi et exaudi eum,* angelum suum iubet Deus exaudiri a populo non utique petentem, sed iubentem.

107. (23, 28) *Et mittam vespas ante te et eiciet Amorraeos;* a plurali ad singularem numerum se [50] convertit. Intellegitur autem: eiciet Amorraeos vespa, sicut rana, sicut locusta, non quod una sit, sed quod per singularem pluralis numerus intellegitur.

108. (23, 30) *Per partes eiciam illos a te.*

109. (23, 32-33) *Non dispones illis et diis eorum pactum ; et non consident in terra tua, ne peccare te faciant ad me ; non dixit : « in me », idem tamen significat.*

110. (24, 3) *Respondit autem omnis populus voce una dicentes.*

111 (24, 10) *Et viderunt locum ubi steterat ibi Deus Israel. Ubi steterat* posset sufficere, sed hebraicae dicuntur istae locutiones.

112. (25, 13) *Et inaurabis illa auro.* Similis est locutio : lapidibus lapidabitur.

113. (25, 20) *Cyathos in quibus immolabunt in eis.*

114. (26, 10) *Duas bases columnae uni in ambas partes eius et duas bases columnae uni in ambas partes eius.* Ne de omnibus diceret, de duabus dicit more suo geminando, sicut puteos puteos, acervos acervos, generationes et generationes, et similia.

115. (26, 29) *Et columnas inaurabis auro et inaurabis seras auro.*

116. (27, 6) *Et inaerabis ea aeramento,* talis locutio est : « inaurabis auro ».

117. (27, 21) *Extra velum quod est super testamentum.* De lucerna accendenda cum diceret, hoc ait, id est quod foris accenderetur, ubi est sanctum, non intra velamen, quod est super testamentum, hoc est Sanctum sanctorum. Ergo *super* non sic ait, tamquam esset tectum vel camera vel firmamentum caeli vel arcae cooperculum, sed [51] etiam quod vice parietis oppositum esset, *super* dixit ; sicut dicimus

superiorem discumbere aut stare non utique alterum portari ab altero.

118. (27, 21) *Legitimum sempiternum in progenies vestras*; eo modo sempiternum, quo multa superius diximus.

119. (28, 29) *Et sumet Aaron nomina filiorum Israel super rationale iudicii super pectus introeunti in sanctum*. Consequens erat, ut diceret: *Introuens in sanctum*, hoc est: « sumet Aaron introiens », quod aliqui latini soloecismum vitantes interpretati sunt. Sed quia et graecus *introeunti* habet et latini aliqui consonant, locutionem potius notandam credidi quam corrigendam.

120. (28, 24) *Et pones super rationale iudicii fimbrias catenata*. Et hic latini nonnulli soloecismum caventes *fimbrias catenatas* interpretati sunt; graecus autem habet: τοὺς κρωσσοὺς τὰ αλυσιδωτὰ. Hanc solemus dicere absolutam locutionem cum generi masculino vel feminino neutrum infertur, quemadmodum si dicamus: iustitiae terrenae non sunt stabilia.

121. (28, 35) *Et Aaron cum coeperit fungi sacerdotio, audietur vox eius intranti in sanctum in conspectu Domini et exeunti*. Vocem eius ex tintinnabulis dixit, qui magis sonus est eius. *Intranti et exeunti* pro: « intrantis et exeuntis » posuit dativum pro genitivo.

122. (29, 13) *Et duos renes et adipem quae super eos, subauditur: est, quod nonnulli interpretes addiderunt.*

123. (29, 26) *Et separabis illud separatione.*

124. (30, 8) *Et cum accendet Aaron lucernas, sero incendet super illud. Sero dixit pro : « vespere » et ideo notanda locutio est : ὀψὲ quippe graecus habet. Sero autem [52] proprie non solet dici, nisi cum tempus transierit, quo fieri debuit, quod sero dicitur factum.*

125. (30, 12-13) *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum et dabunt singuli redemptionem animae suae Domino et non erit in eis ruina in visitatione eorum et hoc est quod dabunt tibi.* Pendet ista locutio, quia interposita est coniunctio copulativa ; quae si non interponeretur, non penderet. Tribus autem locis est posita, quorum undelibet detracta plenam facit esse sententiam. Rursus ubi dictum est : *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum, et dabunt singuli redemptionem animae suae Domino* ; si enim non dixisset : *et dabunt*, sed tantummodo dixisset : *dabunt*, finiretur sententia nec penderet ; ita enim diceretur : *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum, dabunt singuli redemptionem animae suae Domino.* Si autem hic ponitur haec coniunctio, deorsum tollenda est, ut ita dicatur : *Si acceperis computationem filiorum Israel in visitatione eorum et dabunt singuli redemptionem animae suae Domino et non erit in eis ruina in visitatione eorum, hoc est quod dabunt.* Aut certe in medio, ubi dictum est : *et non erit in eis ruina*, si detrahas coniunctionem, non pendeat sententia ; erit enim sensus : *Si acceperis*

computationem filiorum Israel in visitatione eorum et dabunt singuli redemptionem animae suae Domino, non erit in eis ruina. Cum vero ubique posita est eadem coniunctio, pendere facit locutionem ; ideo eam notandam putavimus.

126. (32, 1) *Consurrexit populus in Aaron et dixerunt ei.* Usitata locutio est, quia ex multis populus constat. Deinde notandum totum pro parte positum. Apostolus enim, sicut revera erat, quosdam eorum dixit hoc fecisse, [53] non totum populum, ubi ait : *Neque idolis serviamus sicut quidam illorum*³³.

127. (32, 1) *Surge et fac nobis deos, qui nos praecedant.* Sedenti loquebantur? An potius locutio est notanda, propter quod dicitur saepe : *Exsurge, Domine*³⁴, aut : *Surge, Deus, indica terram*³⁵.

128. (32, 10) *Et nunc sine me et iratus ira,* quomodo : « morte morietur » ; amat ita loqui Scriptura.

129. (32, 24) *Cui sunt aurea, demite* ; non dixit : quid aurea. Unde latini interpretes dixerunt : *Qui habet aurum, demat.*

130. (32, 26) *Quis ad Dominum? Veniat ad me.*

131. (32, 31) *Fecerunt sibi deos aureos,* de uno vitulo. Pluralem ergo numerum pro singulari posuit, inde est et illud : *Hi dii tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti.* Non sane locutiones

³³ 1 Cor 10, 7.

³⁴ Ps 43, 27.

³⁵ Ps 81, 8.

istae reperiuntur, ubi pluralis pro singulari ponitur, nisi in eo rerum genere, in quo etiam de pluribus fieri vel intellegi potest. Non enim quia unus ille vitulus erat, ideo non et plures fieri poterant aut ideo non multis idolis similis fuerat. Hac locutione dictum est latrones insultasse Domino³⁶, cum hoc unum fecisse Scriptura testetur³⁷, sed non solus fuerat latro. Quin etiam cum ista locutio fit per nomina propria, qualiter eam in Scripturis factam nondum comperimus, plures illic intelleguntur, sicut Phaedras et medeas quidam dixerunt, cum fuerit una Phaedra et una Medea ; sed Phaedras et Medeas appellaverunt omnes similes Phaedrae et Medeae. Ita non sine causa nec utcumque ac passim sicut ab imperitis vitiose fit, sed certo modo certisque regulis istae locutiones interponuntur.

132. (33, 1) *Vade, ascende hinc tu et populus tuus*, [54] *quos eduxisti de terra Aegypti*, non : « quem » eduxisti ; quod ita usitatum est, ut rarius aliter dicatur.

133. (33, 5) *Et dixit Dominus : Deponite stolas gloriarum vestrarum et cultum, et ostendam quae facturum sum tibi*. A plurali ad singularem numerum locutionem terminavit, quia multi erant et populus erat, sicut eis dixerat : *Vos populus dura cervice* ; non dixit : « tu populus », sed : *vos populus*,

³⁶ Cf. Mt 27, 44.

³⁷ Cf. Lc 23, 39.

cum vos numeri sit pluralis, populus autem numeri singularis.

134. (34, 9) *Si inveni gratiam in conspectu tuo, simul ambulet Dominus meus nobiscum* ; tamquam de alio dicat. Assiduae sunt hae locutiones, sed cum dicitur ad Deum, putatur Patri dici de Filio. Cum autem talia dicerentur ad Pharaonem et ad Ioseph et ad alios multis locis, genus locutionis intellegebatur.

135. (34, 15) *Ne quando ponas testamentum his, qui sedent super terram* ; ac si diceret : « sedes habent », quod est : « habitant ».

136. (34, 17) *Et deos fusiles ne feceris tibi*. Locutio est a parte totum significans ; non enim quia fusiles tantummodo nominavit, fieri sculptiles, ductiles fictilesque permisit vel ullum genus simulacrorum aut qualiumcumque facticiorum deorum.

137. (34, 19) *Omne adaperiens vulvam masculina*. Id est : omne adaperiens vulvam mihi erit ex his, quae sunt masculina.

138. (34, 20) *Primitivum subiugalis redimes ove*. Et hoc a parte totum est ; neque enim si subiugale non sit iumentum quodlibet, cuius caro tamquam immunda respuitur, ideo non est redimendum aut alio quam ove redimendum. [55]

139. (34, 25) *Non occides super fermentum sanguinem immolatorum meorum* ; locutio est utique : « occides sanguinem » pro eo, quod est : occidendo effundes.

140. (34, 25) *Et non dormiet usque in mane immolatio sollemnitatis paschae. Dormiet* dixit : « manebit » ; nam caro pecudis occisae et coctae quemadmodum dormiet? Quod ergo dicitur : *Quare dormis, Domine*³⁸, hoc genere locutionis dicitur et intellegitur : « quare cessas », id est non vindicas.

141. (34, 28) De quadraginta dierum ieiunio Moysi Scriptura sic loquitur : *Panem non manducavit et aquam non bibit*, a parte totum, id est a pane omnem cibum et aqua omnem potum significans.

142. (34, 1) *Excide tibi duas tabulas sicut et primae*, subauditur : « fuerunt » ; unde hoc verbum nostri interpretes etiam addendum putaverunt, quoniam inusitata est in lingua latina talis ellipsis.

143. (35, 4) *Et ait Moyses ad omnem synagogam filiorum Israel dicens* ; plenum esset, et si non haberet : *dicens*.

144. (35, 21) *Et attulerunt unusquisque quod afferebat cor eorum*. Poterat usitatius dici : *Et attulit unusquisque quod afferebat cor eius*.

145. (35, 21) *Et quibus visum est animae eorum attulerunt demptionem Domino*, non dixit : et sicut visum est animae eorum.

146. (35, 23) *Et omnis cui inventum est apud eum coria arietum rubricata*, quod diceretur usitate : *Et omnes apud quos inventa sunt coria arietum rubricata*.

³⁸ Ps 43, 34.

147. (35, 24) *Omnis afferens demptionem argentum et [56] aes attulerunt demptiones Domino.* Usitatus diceretur : « Omnis attulit » quam « omnis attulerunt ».

148. (35, 24) *Et apud quos inventa sunt apud eos ligna imputribilia ; apud eos* more Scripturarum additum est ; nam sine hoc esset plena sententia.

149. (35, 25) *Et omnis mulier sapiens mente manibus nere,* quasi nere posset non manibus ; et : *sapiens nere* elegans atque inusitata locutio est. Deinde : *omnis mulier attulerunt* more superiorum plurali concluditur singularis. Quia : « omnis mulier attulit », usitatus diceretur.

150. (35, 26) *Et omnes mulieres quibus visum est sensu suo in sapientia nerunt pilos caprinos.* Notandum sapientiam in his artibus saepe appellare Scripturam, id est : σοφίαν.

151. (35, 28) *Et compositiones et oleum unctionis et compositionem incensi ;* non compositiones aliquas extra debemus intellegere, sed, cum dictum esset : *et compositiones,* per coniunctionem copulativam non aliud adiunxit sed quod dixerat exposuit, ut sciremus, quas compositiones, *et oleum,* inquit, *unctionis et compositionem incensi.* *Compositiones* autem vocat, quia ex multis ista confecta sunt.

152. (35, 29) *Et omnis vir et mulier quorum afferebat sensus eorum, ut intrarent et facerent omne opus quodcumque praecepit Dominus fieri illud per Moysen, attulerunt filii Israel demptionem Domino.* Ergo omnis

vir et mulier intelleguntur filii Israel. Ceterae locutiones similes superioribus.

153. (35, 32-33) *Facere aurum et argentum et aes*, pro eo, quod est : facere ex auro et argento et aere ; non enim [57] aurum faciebant sed ex auro. Tale est etiam quod paulo post dicit : *Et operari ligna*, hoc est : ex lignis.

154. (35, 35) *Facere omnia opera sancti, textilia et varia texere cocco et bysso, facere omne opus architectonicum varietatis*. Ecce et in rebus textilibus architectonicum opus appellat ; mirum nisi propterea, quia tabernaculo fiebant, quod aedificii simile fuit et tamquam domus erigebatur. Quid autem dicat : *opera sancti*, non evidenter apparet, utrum sancti sacerdotis, quoniam et de stola vel de stolis eius haec dicuntur, an sancti Dei, in cuius cultum haec fiebant, an *opera sancti*, sicut dicebatur sanctum et Sanctum sanctorum.

155. (36, 8) *Umeralia continentia ex utrisque partibus eius* : non dixit ex utrisque partibus eorum, quamvis illa umeralia, non umerale dixisset, sicut solet umerale dicere ; ipsum enim appellavit pluraliter *umeralia*, sicut stolam et easdem stolas.

156. (36, 37) *Et Eliab filius Achisamach de tribu Dan, qui architectonatus est textilia et consutilia et diversicoloria texere de cocco et bysso*. Novo more dicuntur architectonari textilia. Etiam illud a parte totum intellegendum est, quod ait : *texere cocco et bysso* ; ex his enim et cetera intellegimus, id est purpuram et hyacinthum.

157. (39, 31) *Et fecerunt filii Israel, sicut praecepit Dominus Moysi, ita fecerunt* ; plenum esset, etiam si non adderetur : *ita fecerunt.*

158. (40, 14) *Et fecit Moyses omnia, quae praecepit ei Dominus, ita fecit* ; similiter, ut dictum est de filiis Israel. [58]

LIBER TERTIUS

Locutiones de Levitico.

1. (1, 2) *Homo ex vobis si obtulerit dona Domino a pecoribus, a bobus et ab ovibus offeretis* ; hoc est, si a pecoribus offeretis, a bobus, ab ovibus offeretis. Ovium nomine etiam caprarum genus inclusit, sicut et in aliis locis solet.

2. (2, 6) *Et confringes ea fragmenta* ; id est, confringendo facies ea fragmenta.

3. (4, 23) *Et cognitum ei fuerit peccatum quod peccavit in eo.* Duo modi locutionis hic notandi sunt : et *peccatum peccavit*, et quod addidit : *in eo*. In quo enim nisi in ipso, id est peccato?

4. (5, 1) *Si autem anima peccaverit, et audierit vocem iurationis, et ipse testis fuerit, aut viderit, aut conscius fuerit, si non nuntiaverit, et accipiet peccatum* ; plus videtur habere : *et* ; nam eo dempto integre sequitur : *accipiet peccatum*.

5. (5, 1) *Si autem anima peccaverit, et audierit vocem iurationis, et ipse testis fuerit, aut viderit, aut conscius fuerit non nuntiaverit* ; et positum est pro « id est » ; nam sic dici posset nostrae locutionis consuetudine : Si autem anima peccaverit, id est audierit vocem iurationis, et cetera.

6. (5, 3) *Aut tetigerit ab immunditia hominis, ab omni [59] immunditia eius, quam si tetigerit inquinetur, et latuit eum, post hoc autem cognoverit et deliquerit* ; cum recto ordine dicendum esset : *et deliquerit, post hoc autem cognoverit*.

7. (5, 15-16) *Anima si latuerit eum oblivione et peccaverit nolens*. Non ait : si latuerit eam, quoniam animam pro homine ponit, sicut facit et in aliis, ubi animam prius dixit, quae generis feminini est, postea masculinum infert genus ad hominem referens. Sed hic multo est haec locutio pressior, quoniam continuatim utrumque genus positum est, ut diceretur : *Anima si latuerit eum*. Haec locutio terruit interpretes latinos et noluerunt eam transferre, sed ita posuerunt : *Anima si qua latuerit et peccaverit non volens*, cum aliud sit utique, si anima lateat, aliud, si animam lateat ; hoc autem Scriptura dicit : *Si lateat eam*, non : si ipsa lateat. In graeco autem alio invenimus : *Anima si latuerit ea oblivione* ; sed etiam ipse in consequentibus masculinum intulit dicens : *Sacerdos exorabit pro eo, et dimittetur illi*, quod ibi habet ἀντὼ. Unde apparet scriptorem timuisse soloecismum nec tamen perseverare potuisse in genere feminino victum evidentiā Scripturae consequentis.

8. (6, 9) *Ista holocaustosis super incensionem eius super altare totam noctem usque in mane, et ignis altaris ardebit super illud* ; potuit non habere : « et », atque ita dici : *totam noctem usque in mane ignis altaris ardebit*. Sed addita ista coniunctio facit obscuritatem his, qui in talibus Scripturarum locutionibus non assuefacti sunt.

9. (6, 14) *Ista lex sacrificii, quod offerent illud filii Aaron [60] sacerdotes ante Dominum* ; nihil deesset, si non haberet : *illud*.

10. (6, 17) *Sancta sanctorum est*. Sic habet et graecus ; sed graeca locutio est, quam nostri quidam transferre nolentes dixerunt : Sancta sanctorum sunt.

11. (6, 32) *Occident arietem qui pro delicto ante Dominum*. Latini interpretes addiderunt : « est », et dixerunt : *Qui pro delicto est*, quod graecus non habet.

12. (7, 16) *Et si votum aut voluntarium sacrificaverit donum suum, quacumque die obtulerit sacrificium, edetur crastina die*. Pro eo, quod est : « postera die » ; unde alii : « altera die » interpretati sunt.

13. (8, 31) *Coquite carnes in atrio tabernaculi testimonii in loco sancto, et ibi edetis eas, et panes qui sunt in canistro consummationis, quomodo praeceptum est mihi dicens : Aaron et filii eius edent eam*. Hanc locutionem quidam transferre nolentes dixerunt : *quomodo praecepit mihi dicens* ; quia hoc videtur consequens, ille autem in nostrae locutionis consuetudine soloecismus est.

14. (8, 35) *Et ad ostium tabernaculi testimonii sedebitis septem dies, die et nocte* ; pro eo quod est : « habitabitis ».

15. (9, 7) *Et ait Moyses ad Aaron : Accede ad altare, et fac quod pro peccato tuo, et holocaustum ; et exora pro te et domo tua, et fac dona populi, et exora pro eis quomodo praecepit Dominus Moysi*. Non ait : « Quomodo praecepit Dominus mihi » ; sed ita locutus est, quasi fuisset alter Moyses cui

Dominus praecepit, et alter iste qui hoc ad Aaron loquebatur.

16. (10, 8-9) *Et locutus est Dominus ad Aaron dicens : Vinum [61] et siceram non bibetis, et cetera.* Quam locutionem Domini ita concludit : *Omnia legitima quae locutus est Dominus ad eos per manum Moysi ; cum Dominus loqueretur, non ait : Quae locutus sum ad eos per manum Moysi, sed ea locutione usus est qua superius ipse Moyses.*

17. (10, 9) *Legitimum aeternum in progenies vestras distinguere inter medium mundorum et contaminatorum, et cetera.* Notandum quemadmodum dicat : *aeternum*, quod utique non erit sine fine.

18. (10, 14) Moyses loquens ad Aaron, Eleazar et Ithamar filios eius, inter cetera etiam hoc ait : *A sacrificiis salutarium filiorum Israel brachium ablationis et pectusculum segregationis super hostias adipum offerent, segregationem segregare ante Deum. Et erit tibi et filiis tuis et filiabus tuis tecum legitimum aeternum ; cum hoc totum finem fuisset habiturum.*

19. (11, 9) Cum de animantibus quae in aquis sunt praeciperet, quae sint eorum munda vel immunda : *In aquis, inquit, et in mari, et in torrentibus.* Sed *in mari* latini codices habent, quia nimis insolens fuit pluralem numerum transferre de graeco, et non dicere *in mari*, sed *in maribus*, maxime propter ambiguitatem, ne non maria, sed mares intellegentur, id est masculi ; nam nihilo minus insolens est, quod tamen interpretatum est

de sanguinibus, quia latina lingua sanguinis numerum pluralem non recipit, vel in ipso nominativo casu. Nam etsi ab eo quod est mare nemo dicit maribus, dicuntur tamen maria, cum sanguines non dicantur, et tamen scriptum est : *Libera me a sanguinibus*³⁹ ; et : *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*⁴⁰. Ergo et maribus ita dici posset nisi, ut dixi, ambiguitas vitaretur. [62] Torrentes vero isto loco pro fluminibus posuit Scriptura, cum torrentes proprie dicantur hiemales fluvii qui siccantur aestate, et ideo pisces habere non possunt. Unde nonnulli interpretes nostri non torrentes interpretari, sed flumina maluerunt. Poni autem in Scripturis torrentes pro fluminibus locus ille Psalmi satis ostendit ubi legitur : *Et torrente voluptatis tuae potabis eos*. Non enim tale aliquid intellegi voluit nomine torrentis quod ad tempus flueret, ac deinde siccaretur, cum sequatur et dicat : *Quoniam apud te est fons vitae*⁴¹ ; quae utique aeterna est et indeficiens.

20. (11, 21) *Sed haec edetis a repentibus volatilibus, quae ambulant super quattuor, quae habent crura superiora pedum eius* ; non dixit : « pedum suorum ».

21. (11, 44) *Et eritis sancti, quoniam sanctus ego* ; subauditur : « sum », unde plerique nostri interpretati sunt : *quoniam sanctus sum ego*.

³⁹ Ps 50, 16.

⁴⁰ Ps 15, 4.

⁴¹ Ps 35, 9-10.

22. (12, 1) *Et locutus est Dominus ad Moysen dicens.* Haec usitatissima locutio est et creberrima in Scripturis: *locutus est dicens.* Sed ea quae sequitur, rarius reperitur, et latini sermonis coarctat inopiam; graecus enim habet: καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς λέγων, quod latine exprimi posset, « et dices ad eos dicens »; minus autem offendit, si dicatur, « et inquires ad eos dicens »; et similis est graeco, quia et ille non dixit: λέξεις πρὸς αὐτοὺς λέγων, sed ἐρεῖς πρὸς αὐτοὺς λέγων.

23. (12, 2) *Mulier quaecumque semen receperit et pepererit masculum, et immunda erit septem dies;* nostri plerique noluerunt transferre, sed ita dixerunt: *Mulier quaecumque semen receperit et pepererit masculum, immunda erit septem dies.* Illa ergo locutio quoniam et graeco eloquio inusitata est, posset nec in graeco transferri; [63] quia vero eam Graecos transferre non piguit, cur Latinos piguerit, ignoro.

24. (12, 4) *Triginta et tres dies sedebit in sanguine mundo suo.* Similiter et de illa quae feminam peperit, dictum est: *Sedebit in sanguine mundo suo,* sed duplicatis eisdem diebus, id est, sexaginta sex diebus. *Sedebit* ergo dictum est « manebit », non enim per tot dies de sella ei surgere non licebat.

25. (13, 2) *Homini si cui facta fuerit in cute corporis eius cicatrix signi lucida.* Notandum cicatricem dicere Scripturam non vulneris, sed etiam solius coloris notam.

26. (13, 2) *Et fuerit in cute coloris eius tactus leprae*; tactum dicit ipsam maculam, quod ipse homo lepra sit tactus.

27. (13, 3) *Et videbit eum sacerdos, et inquinabit eum*; pro eo quod est: «inquinatum pronuntiabit».

28. (13, 3) *Et pilus qui est in tactu convertatur albus*; id est: convertatur in album.

29. (13, 6) *Et purgabit eum sacerdos; signum enim est*; purgatum pronuntiabit, sicut: «inquinabit», quod supra dixit, inquinatum pronuntiabit.

30. (13, 7-8) *Et viderit eum sacerdos, et ecce commutata est significatio in cute, et inquinabit illum sacerdos*; plus habet: *et*; nam ea coniunctione detracta integer sensus est hoc modo: *Si autem conversa fuerit significatio in cute, posteaquam vidit eum sacerdos, ut purget illum, et visus fuerit denuo sacerdoti, et viderit eum sacerdos, et ecce commutata est significatio in cute, inquinabit illum sacerdos.*

31. (13, 9-10) *Et tactus leprae, si fuerit in homine, veniet ad sacerdotem, et videbit sacerdos, et ecce cicatrix alba [64] in cute, et haec mutavit pilum album, et a sano carnis vivae in cicatrice*; id est, mutavit pilum in album colorem in cicatricem, *mutavit autem a sano carnis vivae*, id est, quia non talem pilum habet, quod sanum est in carne viva.

32. (13, 45-46) De leproso cum loqueretur, ait: *Et immundus immundus vocabitur*, quasi non satis esset semel dicere: *immundus vocabitur*. Quamquam nonnulli codices ita habeant, in alio

graeco ita invenimus semel dictum : *immundus vocabitur*. Item paulo post dicit : *Cum sit immundus, immundus erit* ; quod in latinum de graeco non sicut positum est exprimi potuit ; ait enim Graecus : ἀκάθαρτος ὢν ἀκάθαρτος ἔσται quasi diceret : « immundus existens, immundus erit » ; sed non hoc est existens, quod graecus dicit : ὢν, sed si dici posset, « essens », ab eo quod est esse, non ab eo quod est existere.

33. (13, 47) *Et vestimento si fuerit in eo tactus leprae* ; potuit usitate ita dicere : *Et in vestimento si fuerit tactus leprae*.

34. (13, 51) *Aut in omni vase pelliceo, in quocumque fuerit in eo tactus* ; poterat satis esse : *in quocumque fuerit tactus*.

35. (13, 55) *Et ecce non commutavit tactus aspectum suum* ; id est colorem in quo aspicitur ; non enim aspectum quo ipse aspicit, tactum quippe ipsam maculam dicit.

36. (14, 15) *Et accipiens sacerdos in hemina olei, superfundet in manum sacerdotis sinistram* ; non dixit : « in manum suam sinistram », cum utique in suam faciat.

37. (15, 2) *Viro, viro cuicumque fuerit fluor*. [65]

38. (15, 16) *Et homo cuicumque exierit ex eo concubitus seminis*.

39. (15, 21) *Et omne super quodcumque dormit super illud. Et omne super quod sederit super illud, immundum erit*.

40. (16, 21) *Et emittet in manu hominis parati in eremum*, id est: Emittet in eremum in manu hominis ad hoc parati; de hirco emissario loquebatur cum hoc diceret: notandum est autem quomodo dicat Scriptura: *in manu*.

41. (17, 3) *Homo, homo filiorum Israel*; id est: ex filiis Israel; ista autem repetitio quemlibet hominem videtur significare, id est, ille aut ille.

42. (18, 7) *Turpitudinem patris tui et turpitudinem matris tuae non revelabis*; hac locutione concubitus vetuit cum his personis.

43. (18, 14) *Turpitudinem fratris patris tui non revelabis, et ad uxorem eius non introibis; propinqua enim tua est*; et posuit, pro « id est »; hanc enim dicit turpitudinem fratris patris eius, id est, turpitudinem patris, pudenda uxoris patris.

44. (18, 25) *Et exhorruit terra eos qui insident super eam*; id est: sedes habent, quod est: « habitant ».

45. (19, 9) *Et permetentibus vobis messem terrae vestrae, non perficietis messem vestram agri tui permetere*. Hoc quod a plurali coepit, et ad singularem numerum terminavit, plerique latini interpretari noluerunt, sed dixerunt: *agri vestri*, ubi dictum est: *agri tui*, quasi graecus hoc non posset dicere; magis ergo locutio notanda fuit quam emendanda.

46. (20, 17) *Quicumque acceperit sororem suam ex patre suo aut ex matre sua, et viderit turpitudinem eius, et [66] ipsa viderit turpitudinem eius, turpitudinem sororis*

suae revelavit, peccatum suum accipient; peccatum posuit pro « poena peccati ».

47. (20, 25) *Et segregabitis vosmetipsos inter medium pecorum mundorum, et inter medium pecorum immundorum, et inter medium volucrum mundarum et immundarum. Segregabitis vosmetipsos, dixit, inter medium mundorum et immundorum, quoniam segregantur munda ab immundis, vel a mundis immunda*; nova est omnino locutio. Aliud est enim: « Segregabis inter medium pecorum mundorum, et inter medium pecorum immundorum », sicut saepissime loqui solet; aliud est quod modo ait: *Segregabitis vosmetipsos*, tamquam illa ab alterutris segregantes seipsos segregent ab utrisque, tamquam iudicando inter utraque.

48. (21, 1) *Dic sacerdotibus filiis Aaron, et dices ad eos: In animabus non inquinabuntur in gente eorum, nisi in propinquo qui proximus est eis*; in luctu dicit qui debetur animabus defunctorum; ideo enim lugetur, quia excesserunt.

49. (21, 5) *Et calvitium non rademini super mortuum, et super carnes suas non secabunt sectiones*; usitata esset locutio: « carnes suas non secabunt sectionibus ».

50. (21, 7-8) *Mulierem fornicariam et profanam non accipient, et mulierem eiectam a viro suo; quoniam sanctus est Domino Deo suo*; non dixit: « quoniam sancti sunt », sed tamquam de uno loqueretur, cum coeperit a plurali. Deinde sequitur

singulariter : *Sanctificavit eum, dona Domini Dei vestri iste offeret ; sanctus est, quoniam sanctus ego Dominus qui sanctifico eos ;* rursus ad pluralem conclusit. [67]

51. (22, 11) *Si autem sacerdos possederit animam emptam pecunia, hic edet de panibus eius ;* non dixit : haec edet, cum animam dixerit, quae generis est feminini ; sed potius ad illud respexit quod per animam significare voluit, id est hominem.

52. (22, 12) *Et filia hominis sacerdotis si fuerit viro alienigenae ;* id est : si nupserit viro alienigenae.

53. (22, 26-27) *Et locutus est Dominus ad Moysen dicens : Vitulum aut ovem aut capram, cum natum fuerit, et erit septem dies sub matre sua ;* plus videtur habere et, secundum usitatissimas locutiones in Scripturis, quas latini plerique transferre noluerunt.

54. (22, 32) *Et sanctificabor in medio filiorum Israel ;* quod est : « sanctus habebor » ; neque enim Dominus etiam praeter filios Israel non est sanctus. Eo sensu dictum est et in oratione dominica : *Sanctificetur nomen tuum*⁴², id est : sanctum habeatur ab hominibus.

55. (23, 2) *Loquere ad filios Israel, et dices ad eos : Sollemnia Domini quae vocabitis vocata sancta, ista sunt sollemnia mea ; sex diebus facies opera ;* cum ad plures loquendum dixerit, tamquam ad unum postea loquitur.

56. (23, 15-16) *Et numerabitis vobis a die crastino sabbati quo obtulerit gremium superpositionis, septem*

⁴² Mt 6, 9.

septimanas integras numerabis ; non dixit : « numerabitis », cum ad plures superius loqueretur.

57. (24, 11) *Et cum nominasset filius mulieris Israelitidis, nomen maledixit* ; cum hic non addiderit : Dei, manifestum est tamen nomen Dei esse intellegendum cui maledixit.

58. (24, 15) *Homo, homo si maledixerit Deum, suum peccatum accipiet*. Ecce ubi satis apparet locutionis [68] esse, cum dicitur : *Homo, homo*, tamquam dicat : Homo ille aut ille, hoc est quicumque homo ; non sicut quidam putaverunt : *Homo, homo* ita dici, tamquam laudabiliter nuncupetur, ac si diceretur : Homo, sed homo ; id est, non qualiscumque velut similis pecori, sed qui vere sit homo ; quem sensum non esse verum, sed locutionis hoc esse Scripturarum, aperte hic ostenditur, cum in eo dicitur qui culpatur, non qui laudatur.

59. (25, 46) Cum de servis ageret, quos liceret habere Israelitis : *Et erunt vobis, inquit, in possessione in aeternum* ; cum utique aeterni moriendo esse non possent vel domini vel servi ; *aeternum* ergo dixit, ubi non est temporis praestitutus modus quousque serviant sicut constitutus est eis, quos in remissione dimitti iubet libertati suae.

60. (26, 3) *Si in praeceptis meis ambulaveritis, et mandata mea observaveritis, et feceritis ea, et dabo pluviam vobis in tempore suo* ; superfluum est : *et*, consuetudini locutionis nostrae, sed more

Scripturarum additum ; sequebatur enim : *dabo vobis.*

61. (26, 18) *Et si usque adhuc non oboedieritis mihi, et apponam castigare vos septies in peccatis vestris ; etiam hic superfluum est : et, sequebatur enim : apponam castigare vos ; quod autem ait : septies, pro omni numero accipiendum est. [69]*

LIBER QUARTUS.

Locutiones de Numeris.

1. (1, 4) *Et vobiscum erunt unusquisque secundum caput uniuscuiusque principum.*

2. (1, 22. 20) *Filiis Symeon secundum propinquitates eorum, secundum populos eorum, secundum domos familiarum eorum, secundum numerum nominum eorum, secundum caput eorum, omnia masculina a viginti annis et supra, omnis, qui procedit in virtute, recognitio eorum.* Haec locutio, quod non dicit : « filii Symeon » vel « ex filiis Symeon », sed : *filiis Symeon* dativo casu et hoc servat deinceps in ceteris tribubus, non est translata ab interpretibus latinis, quos inspicere potuimus. In sola autem tribu Ruben quae prima numerata est, non est ista locutio ; non enim ait : « filiis Ruben secundum propinquitates eorum », et cetera, sed ait : *et fuerunt filii Ruben primogeniti Israelis secundum propinquitates eorum*, et deinde similiter ut in ceteris.

3. (1, 22. 54) *Et fecerunt filii Israel secundum omnia, quae mandavit Dominus Moysi et Aaron, ita fecerunt.*

4. (3, 3) *Sacerdotes qui uncti sunt quorum consummaverunt manus eorum sacerdotio fungi.*

5. (4, 14) *Et imponent super illud omnia vasa eius, quibus ministrant in ipsis.*

6. (5, 7) *Et reddet cui deliquit ei.* Quidam locutionem [70] istam transferre nolentes emendato ordine verba transtulerunt dicentes : *Et reddet ei cui deliquit.*

7. (5, 6) *Vir aut mulier quicumque fecerit ab omnibus peccatis humanis.* Non ait : « quaecumque fecerit » ; sed locutio est, ubi sexus masculinus pronomen vindicavit, quamvis posterius femininus sit positus, quae locutio usitata non est.

8. (5, 12) *Viri, viri si praevaricata fuerit uxor eius ;* non solum quia geminavit nomen, ut diceret : *viri, viri*, sed etiam quia addidit : *eius*, notanda locutio est.

9. (5, 14) *Si superveniet illi spiritus zelandi. Illa autem non fuerit inquinata, et adducet homo uxorem suam ad sacerdotem ;* superfluum est : *et*, sed Scripturis usitata locutio.

10. (5, 18) *Erit aqua argutionis quae maledicetur haec.* Hanc locutionem inusitatam fecit ordo verborum ; posset enim usitate ita dici : *Erit aqua argutionis haec quae maledicetur*, aut : *Erit haec aqua argutionis quae maledicetur*, vel si quid aliud usitata verba ordinando dici potest.

11. (5, 19) *Innocens esto ab aqua argutionis quae maledicetur haec.* In hac locutione non solus verborum ordo inusitate sonat, sed etiam casus mutatus est ; esset enim integrum et usitatum : « Innocens esto ab hac aqua argutionis quae maledicetur », aut : « ab aqua argutionis hac, quae maledicetur ».

12. (5, 27) *Et inflabitur ventrem,* pro : « inflabitur ventre ». Haec locutio et apud latinos auctores frequentatur ; sed interpretes nostri qui

eam transferre noluerunt dixerunt : *Et inflabitur venter eius.* [71]

13. (6, 2) *Vir vel mulier quicumque magne voverit votum, non dixit : quaecumque.*

14. (6, 9) *Et radetur caput suum, talis locutio est qualis superius : inflabitur ventrem.*

15. (7, 3) *Sed vehicula tecta et duodecim boves, vehiculum a duobus principibus et vitulum a singulis.* In hac locutione notandum putavi eosdem dictos vitulos, quos boves dixerat ; sed hoc etiam graecum idioma esse perhibetur.

16. (7, 11) *Princeps unus quotidie, princeps quotidie offerent dona sua, pro eo, ut diceret : singulis diebus singuli principes.*

17. (7, 15) *Vitulum unum pro bobus et hircum ex capris unum.*

18. (8, 19) *Et non erit in filiis Israel accedens filiorum Israel ad sancta.* Videtur potuisse sufficere : Et non erit in filiis Israel accedens ad sancta, aut certe : Non erit filiorum Israel accedens ad sancta.

19. (8, 20) *Et fecit Moyses et Aaron et omnis synagoga filiorum Israel Levitis ; secundum quae praecepit Dominus Moysi de Levitis, ita fecerunt eis filii Israel.*

20. (9, 13) *Et homo, homo quicumque mundus fuerit et in viam longinquam non est et defuerit facere pascha. Exterminabitur anima illa de populo suo.* Ergo homo, homo locutio est, ac si diceret : « Quicumque homo », ille vel ille.

21. (9, 17) *Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, et postea promovebant filii Israel.* Poterat plenum

esse : Et cum ascendisset nubes a tabernaculo, promovebant filii Israel. [72]

22. (10, 14) *Et promovebant ordo castrorum filiorum Iuda primi.*

23. (10, 17) *Et promovebunt filii Gerson et filii Merari.* Futuri temporis verbum posuit, cum rem gestam praeteritam narret sicut in superioribus cum de nube loqueretur⁴³, ad cuius motum vel stationem castra promovebant vel consistebant, atque ita deinceps in plurium promotionibus hoc verbo utitur.

24. (10, 29) *Et dixit Moyses Hobet filio Raguel Madianitae genero Moysi,* non ait : « genero suo ».

25. (10, 30) *Et dixit ad eum : Non ibo, sed ad terram meam et ad progeniem meam,* subauditur : « ibo ».

26. (11, 4) *Et promiscuus qui erat in eis concupiverunt concupiscentiam.* Singularem posuit pro plurali, ut *promiscuus* diceret, non : promiscui ; et tamen pluralem reddidit, cum ait : *concupiverunt.*

27. (11, 6) *Nunc autem anima nostra arida, nihil praeter in manna oculi nostri.* Desunt verba : « est », et : « sunt » ; plenum quippe esset : anima nostra arida est, nihil praeter in manna sunt oculi nostri. Nam quidam interpretes sic transtulerunt et addiderunt verba, quae non sunt in graeco.

28. (11, 8) *Et molebant illud in mola.*

29. (11, 21) *Sescenta millia peditum in quibus sum in eis.*

⁴³ Cf. Ex 13, 21-22 ; Num 9, 17.

30. (11, 25) *Et abstulit de spiritu qui super ipsum.* Subauditur aut : « erat », aut : « erit ». Sed hanc locutionem, quae dicitur ellipsis, graeco eloquio familiarissimam et, quantum puto, etiam hebraeo latinos interpretes transferre piguit, cum et in latina lingua frequentetur quamvis minus quam in graeca.

31. (11, 33) *Et percussit Dominus populum plagam magnam valde* ; [73] notanda fuit locutio : *percussit plagam*, non : « percussit plaga », quod est usitatum.

32. (12, 3) *Et homo Moyses lenis valde*, subauditur : « erat ».

33. (12, 9) *Et ira animationis Domini super eos.* Subauditur : « facta est ».

34. (12, 10) *Et ecce Maria leprosa sicut nix* ; et hic subauditur : « facta est ».

35. (13, 20) *Et quae terra in qua isti insident super eam ; et quae civitates in quibus isti habitant in ipsis.*

36. (13, 25) *Locum ipsum quem nominaverunt vallem Botrui*, cum superius dixisset : *venerunt in vallem Botrui*. Dictum est ergo per anticipationem, non quia iam hoc vocabatur, quando venerunt, sed cum scriberetur hic liber, iam vocabatur.

37. (13, 32) *Quoniam fortior nobis est magis.* Usitata esset locutio si non haberet : *magis*.

38. (13, 33) *Et protulerunt pavorem terrae quam exploraverunt eam.*

39. (13, 33) *Terram quam transivimus eam explorare, terra comedens qui habitant super eam est.*

Dicendum autem fuit usitate : Terram quam transivimus explorare.

40. (14, 7) *Terra quam exploravimus eam bona est valde valde.*

41. (14, 10) *Et ait omnis synagoga lapidare eos in lapidibus.* Non dictum est : « lapidibus », cum ipsum *lapidare* posset usitata locutione sufficere.

42. (14, 11) *Et quousque non credunt mihi in omnibus signis quibus feci in ipsis?* Non ait : « quae feci in ipsis ». [74]

43. (14, 24) *Puer autem meus Chaleb, quoniam spiritus alius in eo et assecutus est me, et inducam eum in terram.* Usitatum esset, si non haberet : *et.*

44.(14, 24) *Et inducam eum in terram, in quam intravit illuc.* Sufficeret usitata locutione : « in quam intravit ».

45. (14, 26) *Et ait Dominus ad Moysen et Aaron dicens.* Hoc illatum est, cum Dominus et superius loqueretur. Facit hoc saepe Scriptura ; cum aliquid aliud vult dicere, iterum inducit loquentem, qui iam loquebatur.

46. (14, 29) *Quotquot murmuraverunt super me.* Non ait : « de me », aut : « adversus me ».

47. (14, 31) *Et hereditate possidebunt terram, quam vos abscessistis ab ea.* Usitatum esset : « a qua vos abscessistis » ; nunc vero et *quam abscessistis* dictum est non more et additum est : « ab ea », sicut Scripturae loqui solent. Sicut est : *penitusque sonantes accessistis scopulos⁴⁴*, id est : accessistis

⁴⁴ VIRGILIO, Aen. 1, 200.

scopulos, non ait : ad scopulos ; et : *devenere locos*⁴⁵, non ait : « ad locos ». Ita *quam abscessistis*, non ait : « a qua abscessistis ».

48. (14, 35) *Ego Dominus locutus sum : Nisi ita fecero synagogae malignae isti*. Quaerendum est sane quid sit quod graece positum est ἢ μὴν nostri enim interpretes hoc paene ubique interpretati sunt : *nisi*.

49. (15, 18) *In terram in quam ego induco vos illuc*.

50. (15, 27-28) *Si autem anima una peccaverit non sponte, offeret capram unam anniculam pro peccato. Et exorabit sacerdos pro anima invita et quae peccaverit nolenter ante Dominum exorare pro eo ; et remittetur ei*. In hac sententia et illa locutio notanda erat, quod ait : *Et exorabit sacerdos*, et postea dixit : *exorare* utrumque [75] enim simul ita dici posset : *exorabit exorare*, et illa, quod a feminino genere incipiens ad masculinum clausit. Cum enim dixisset : *Si anima una peccaverit*, conclusit dicens : *Exorare pro eo* ; ubi intellegitur : « pro eo homine ». Nam et quod adiunxit : *et dimittetur ei*, in latino quidem non apparet, quia hoc pronomen generis omnis est ; sed in graeco masculinum elucet, ubi habet αὐτῶ, quod hic positum est : *ei*. Quod vero hic dictum est : *pro anima invita*, intellegitur : quae invita peccaverit, non quod nolit pro se offerri. Hoc enim etiam consequenter exposuit, cum ait : *et quae peccaverit nolenter*. Et ideo *invita* positum est, quia latine non potuit exprimi, quod graece

⁴⁵ VIRGILIO, Aen. 6, 638.

dictum est : ἀκουσιασθείσεις ; non enim potuit dicere : « nolentata », vel quid aliud ab eo quod nolens fecerit.

51. (15, 30) *Et anima quaecumque fecerit in manu superbiae*, subauditur : « peccatum ». Notandum etiam quod ait : *manu superbiae*, manum ponens pro opere sive potestate.

52. (15, 35) *Morte moriatur homo ; lapidate eum lapidibus omnis synagoga*. Et *morte moriatur et lapidate lapidibus* et *lapidate omnis synagoga* locutiones sunt inusitatae nobis.

53. (16, 17) *Et accipite singuli turibulum suum*.

54. (16, 33) *Et descenderunt ipsi et omnia quae sunt eis*. Praesens posuit pro praeterito, *sunt* pro « erant » vel « fuerunt ».

55. (16, 34) *Et omnis Israel qui in circuitu eorum fugerunt a voce eorum*. Subauditur : « erat » ; id est : omnis Israel qui erat in circuitu eorum.

56. (16, 37) *Quoniam sanctificaverunt turibula peccatorum horum in animabus suis*. Non dixit : quia [76] sanctificaverunt turibula peccatores hi in animabus suis ; sed quasi quaereretur, quorum turibula, pro eo, ut diceret : « sua », dixit : *peccatorum horum*, qui autem sanctificaverint, intellegendum reliquit, id est quia ipsi.

57. (17, 8) *Et ecce germinavit virga in domum Levi* ; latina consuetudo : « in domo Levi » exigeret dici.

58. (18, 6) *Et ego accepi fratres vestros Levitas de medio filiorum Israel dationem datam Domino*. Haec

locutio in latinum necessitate ita translata est ; nam graecus habet : δόμα δεδομένον. Quod si quisquam latine velit exprimere, dicturus est : datum datum, quia et δόμα datum est, secundum quod dicit Apostolus : *Non quia quaero datum, sed requiro fructum*⁴⁶, quod in graeco δόμα scriptum est. Et in *Genesi* : *Dedit Abraham data filiis suis*⁴⁷, graecus habet : δόματα, et in Evangelio : *Nostis bona data dare filiis vestris*⁴⁸, δόματα est in graeco et δεδομένον « datum » est, non nomen sed participium. Ac per hoc datum datum dici posset, tamquam datum quod datur, nisi ambiguitas vitanda esset. Hanc ambiguitatem quidam nostri interpretes vitare conantes, « donum datum » dixerunt ; sed donum graece δῶρον dicitur, non δόμα. Unde hoc loco non recte diceretur, quia non sibi hoc donatum a filiis Israel dicit Deus, sed pro primogenitis sibi debitis redditum ; unde et quae redduntur et quae donantur data dici possunt. Et ideo omne donum etiam datum est, non omne datum etiam donum est, quia non omne quod datur continuo etiam donatur.

59. (18, 12) *Omnis primitia olei et omnis primitia vini et tritici primitia eorum quaecumque dederint Domino tibi dedi ea.* Non dixit : « Omnem primitivum tibi dedi eum » ; sed, cum dixisset : *omnis primitia* et [77] enumeraret de quibus rebus

⁴⁶ Phil 4, 17.

⁴⁷ Gen 25, 6.

⁴⁸ Mt 7, 11.

esset, intulit : *tibi dedi ea*, nec saltem : « tibi dedi eam », aut : « tibi dedi eas », id est primitias, sed neutrum genus intulit, quod quidem fieri absoluta locutione etiam in latina lingua solet. Neque hoc quod dictum est : *primitia*, latinum videtur ; primitiae quippe numeri tantum pluralis dici solent. Sed si potuerunt interpretes nostri transferre quod in graeco invenerunt : *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*⁴⁹, et alio loco : *Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus*⁵⁰, cum sanguis in latina lingua numeri sit tantum singularis, cur etiam hic pigeret singularem numerum *primitia*, sicut habet graecus, exprimere? Aliqui tamen interpretes « primitias » transtulerunt et per accusativum casum, ut dicerent : Omnes primitias tibi dabo. Ita utramque locutionem nobis inusitatam, quomodo in graeco inventa est, transferre noluerunt.

60. (19, 2) *Loquere filiis Israel, et accipiant ad te iuvenecam rufam*. Pro eo, ac si diceret : « Adducant ad te », aut certe utrumque usitate diceretur : « Accipiant et adducant ad te iuvenecam rufam ».

61. (19, 7) *Et lavabit corpus suum aqua*. Hoc intellegeretur etiam si non haberet : *aqua*.

62. (19, 9) *Et ponet extra castra in locum mundum*. Non : « in loco mundo » dixit, quod latinae locutionis est.

⁴⁹ Ps 15, 4.

⁵⁰ Ps 5, 7.

63. (19, 15) *Omne vas apertum quaecumque non habent alligaturam alligatam super ea.*

64. (20, 9) *Et accepit Moyses virgam quae ante Dominum*, subauditur : « erat ».

65. (20, 12) *Quia non credidistis sanctificare me in conspectu filiorum Israel*, id est : sanctitatem meam declarare. Secundum istam locutionem dictum est : *Et [78] pro eis sanctifico me ipsum*⁵¹. Et in oratione dominica : *Sanctificetur nomen tuum*⁵².

66. (20, 15) *Et incolae fuimus in Aegypto dies plures*, pro annis multis.

67. (20, 18) *Et dixit ad eum Edom*, hoc est : gens ipsa (non enim adhuc vivebat Edom, qui erat Esau) sicut isti, qui nuntios miserunt, Israel vocabantur, quod prius nomen unius hominis erat.

68. (20, 19) *Et dicunt ei filii Israel : Iuxta montem transibimus ; si autem de aqua tua biberimus ego et pecora mea, dabo pretium tibi.* Satis eleganter a plurali transit ad singularem numerum, tamquam Israel diceret, cum dixisset : *Filii Israel*, et a verbis coepisset numeri pluralis, quod est : *transibimus et biberimus.*

69. (20, 30) *Et vidit omnis synagoga, quia dimissus est Aaron.* Non facile hoc verbum reperitur in Scripturis *dimissus* pro eo, quod est mortuus ; hoc et in Evangelio est, ubi ait Symeon : *Nunc dimittis*

⁵¹ Io 17, 19.

⁵² Mt 6, 9.

*servum tuum in pace*⁵³. Verum tamen ἀπολύεις habet in graeco, quod magis a resolutione quam a dimissione dictum sonat ; non enim dixit : ἄφεις, quod sine dubio est : « dimittis ».

70. (20, 30) *Et fleverunt Aaron triginta dies omnis domus Israel*. Non dixit : flevit, nec dixit : tota vel universa, sed : *omnis*, quasi plures essent ; sicuti est : « omnis homo », quod de omnibus dicitur, longe utique aliud quam totus homo, quod de uno dicitur. Sed assidue ponit Scriptura omne pro toto.

71. (21, 5) *Et detrahebat populus ad Deum et adversus Moysen*. Non dixit : de Deo, sed : *ad Deum*. [79] Quamvis hanc locutionem quidam transferre nolentes : detrahebant de Deo transtulerunt.

72. (21, 7) *Ora ergo ad Dominum ut auferat a nobis serpentem*. Sicut et in *Exodo* dictum est : « ranam »⁵⁴ singularem pro plurali.

73. (21, 9) *Et factum est quando momordit serpens hominem, et aspexit in aeneum serpentem, et vivebat*. Non solum hoc habet ista locutio, quod vertit modum verbi et ab specie perfecta praeteriti temporis ad imperfectam clausit, sed etiam quod plus habet : *et*.

74. (21, 11) *Et elevantes ex Obot castra collocaverunt in Acalgai trans in eremo*. Hoc est : in ulteriore eremo.

⁵³ Lc 2, 29.

⁵⁴ Cf. Ex 8, 6 ; Lc. 2, 41.

75. (22, 23) *Et percussit asinam in virga.* Non dixit : « virga », sed : *in virga.*

76. (23, 11) *In maledictionem inimicorum meorum vocavi te, et ecce benedixisti benedictionem,* non dixit : « benedictione », sed, tamquam diceret : « ecce dixisti benedictionem ».

77. (23, 12) *Quaecumque miserit Deus in os meum, hoc observabo loqui.* Non dixit : « haec observabo ».

78. (23, 13) *Veni mecum adhuc in locum alium de quo non videbis eum inde.*

79. (25, 4) *Et ait Dominus ad Moysen : Accipe duces populi et ostenta eos Domino contra solem, et avertetur ira animationis Domini ab Israel.* Cum Dominus loqueretur, non dixit : et ostenta eos « mihi », et avertetur ira « mea » ab Israel.

80. (25, 15) *Domus familiae est Madian.* De muliere hoc dixit, quae cum adultero Israelita percussa est. Quibus verbis, quantum puto, intellegi voluit nobilem fuisse, ut diceret eam : *Domus familiae.* Sic iam vulgo ad [80] insigne divitiarum et pater familias et mater familias dicitur.

81. (26, 1) *Et locutus est Dominus ad Moysen et Eleazar sacerdotem dicens : Accipe principium totius synagogae filiorum Israel a viginti annis et supra.* Notandum quid appellaverit : *principium*, robur scilicet aetatis in populo.

82. (27, 20-21) *Ut exaudiant eum filii Israel, et : in ore eius exhibunt, et : in ore eius introibunt,* id est : cum iusserit.

83. (27, 22) *Et fecit Moyses secundum quae praecepit illi Dominus ; et assumens Iesum statuit eum ante Eleazarum sacerdotem et cetera, ubi hoc notandum fuit, quia, cum iam dixisset : et fecit Moyses secundum quae praecepit illi Dominus, eadem ipsa repetit.*

84. (27, 23) *Et commendavit eum secundum quae praecepit Dominus Moysi.* Non ait : secundum quae praecepit « illi » Dominus.

85. (28, 13) *Decimam decimam similaginis consparsam in oleo agno uni ;* id est : singulas decimas singulis agnis. Quod enim ait : *decimam decimam,* significavit quod repetendae sint decimae per agnos singulos.

86. (28, 16-17) *Et in mense primo quarta decima mensis huius dies festus, septem dies azyma edetis.* Notandum diem festum per plures dies celebrari et tamen diem festum dici, non dies festos ipsius festivitatis celebrationem, quotquot dies tenuerit.

87. (29, 1) *Et mense septimo una mensis.* Secundum hanc locutionem dictum est in *Genesi : Et facta est vespera et factum est mane, dies unus*⁵⁵ ; nam et ibi sicut hic graecus habet ἡμέρα μία, unde quidam hic [81] interpretantes : « prima die mensis », necessariam locutionem praetermiserunt, quamvis a sententia verborum non recesserint.

⁵⁵ Gen 1, 5.

88. (29, 2) *Vitulum unum ex bobus, arietem unum.* Non ait : « ex ovibus », sicut illud : *ex bobus*, cum et illud, si deesset, plenum esset.

89. (29, 2) *Agnos anniculos sine vitio septem.* Hoc quod in agnis posuit : *sine vitio*, per omnia subauditur, et in vitulo scilicet et in ariete.

90. (29, 4) *Decima decima agno uni septem agnis,* id est : singula singulis.

91. (29, 39) *Exceptis votis vestris et voluntaria vestra et holocaustomata vestra et sacrificia vestra et libamina vestra et salutaria vestra.* Hanc locutionem, si vel graeca esset, non notarem. Non enim ait : *Exceptis votis vestris et voluntariis vestris et cetera*, ut coeperat, sed neque : *Excepta vota vestra*, ut ab ipso velut soloecismo inciperet, sed, cum prius recte usitata locutione dixisset : *Exceptis votis vestris*, ea deinde adiunxit per alium casum, ubi subaudiri non possit : « exceptis », sed : « excepta » ; quod non admittit nec graeca nec latina locutio.

92. (30, 3) *Homo, homo quicumque voverit votum Domino,* pro eo, quod est : omnis homo.

93. (30, 4) *Cum autem mulier voverit votum Domino aut definierit definitionem in domo patris sui in iuventute sua.* Hic mulierem feminam dicit, etiamsi virgo sit, more Scripturarum ; unde etiam de Christo est, quod ait Apostolus : *Factum ex muliere*⁵⁶.

⁵⁶ Gal 4, 4.

94. (30, 5) *Et audierit pater eius vota eius et definitiones eius, quas definivit.* « *Definitiones definivit* » locutio est. [82]

95. (30, 5) *Definivit adversus animam suam* ; id est : adversus delectationes animae suae.

96. (30, 5) *Et tacuerit pater eius, et stabunt omnia vota eius.* Hic plus habet : *et* ; nam integer sensus est : si audierit et tacuerit pater eius, stabunt omnia vota eius.

97. (30, 7) *Si autem facta fuerit viro*, intellegitur : « nupserit » ; Scriptura sic loquitur.

98. (30, 7) *Et vota eius super eam*, subauditur : « sunt », quod nonnulli etiam interpretes addiderunt.

99. (30, 13) *Omnia quaecumque exierint ex labiis eius secundum vota eius et secundum definitiones quae adversus animam eius, non manet ei, cum exspectaretur numerus pluralis, ut diceret : « non manent ei »* ; nam ita nonnulli interpretati sunt vitantes istum quasi soloecismum.

100. (31, 4) *Mille ex tribu et mille ex tribu, ex omnibus tribubus Israel.* Numquid duodecies dixit mille? Et tamen repetitio ista millenos significat.

101. (31, 8) *Interfecerunt in gladio*, quod usitate diceretur : interfecerunt gladio.

102. (31, 10) *Et omnes civitates eorum quae in habitationibus eorum.* Subauditur : « erant ».

103. (31, 10) *Et villas eorum succenderunt in igni*, quod usitate diceretur : « succenderunt igni ».

104. (31, 18) *Et omnem multitudinem mulierum, quae non novit concubitum masculi, vivificate.* Nusquam certius apparet hebraea locutione mulieres etiam virgines dici solere.

105. (31, 28-29) *Et a dimidia parte eorum accipietis, et dabis ea* [83] *Eleazar sacerdoti primitias Domini.* Non dixit : « dabitis ».

106. (31, 35) *Et animae hominum a mulieribus, quae non cognoverunt concubitum viri, omnis anima duo et triginta milia.* Et hic superior locutio confirmata est mulieres dici etiam quae non cognoverunt concubitum viri, id est virgines.

107. (31, 54) *Et accepit Moyses et Eleazar sacerdos aurum a chiliarchis et a centurionibus et intulit ea in tabernaculum testimonii.* Videtur dicere debuisse : *Et intulit illud in tabernaculum testimonii,* quoniam aurum acceptum esse praedixerat, et plerique latini codices sic habent ; sed ideo pluraliter videtur illatum ut diceret : *intulit ea,* quia multa vasa fuerant superius commemorata, in quibus erat hoc aurum.

108. (32, 1) *Et pecora multitudo erat filiis Ruben et filiis Gad, multitudo copiosa valde ;* non dixit : « et pecorum multitudo erat ».

109. (32, 1) *Et viderunt regionem Iazer et regionem Galaad, et erat locus locus pecoribus.* Non iungendum est in pronuntiatione quod bis dixit *locus* ; sed subdistinguendum : *et erat locus,* et deinde inferendum : *locus pecoribus.* Quasi enim

expectaretur qualis locus, ita repetitio eleganter illata est.

110. (32, 2) *Et accedentes filii Ruben et filii Gad dixerunt ad Moysen et Eleazar sacerdotem et ad principes synagogae dicentes.* Non est ista vel graeca vel latina locutio : *dixerunt dicentes*, sed hebraea videtur.

111. (32, 5) *Detur terra ista famulis tuis in possessionem* ; quasi de aliis dicerent, cum sibi peterent.

112. (32, 12) *Non enim secuti sunt post me praeter Chaleb [84] filius Iephone.* Videtur dicere debuisse : praeter Chaleb filium Iephone ; sed nominative intulit, quia praecessit : *secuti sunt*. Est autem ista locutio etiam latina, sed rara.

113. (32, 13) *Donec consumeretur omnis generatio facientes maligna in conspectu Domini.* Non dixit : faciens maligna, neque : facientium maligna.

114. (32, 16) *Et accesserunt ei et dicebant.* Non ait quod usitatum est : accesserunt ad eum.

115. (32, 24) *Et aedificabitis vobis ipsis civitates impedimentis vestris.* Ac si diceret : Aedificabitis vobis ipsis civitates propter impedimenta vestra.

116. (32, 26-27) *Impedimenta nostra et uxores nostrae et omnia pecora nostra erunt in civitatibus Galaad ; pueri autem tui transibunt omnes armati.* Non dixerunt : nos autem transibimus omnes armati, sed tamquam de aliis dicerent.

117. (32, 28) *Et commendavit eis Moyses Eleazar sacerdotem et Iesum filium Nave et principes familiarum tribuum Israel.* Non ait : Commendavit eos Moyses

Eleazar sacerdoti, quod utique ordo locutionis usitatae exigebat ; per hos enim introducti sunt in terram, quam petebant ; unde magis illi istis a quibus introducebantur in terram postulatam quam isti qui introducebant illis quos introducebant commendati videntur.

118. (32, 30) *Si autem non transierint armati vobiscum in bellum in conspectu Domini, et transferte impedimenta eorum ; plus habet : et.*

119. (32, 33) *Et dedit eis Moyses filiis Gad et filiis Ruben ; plus habet : eis. [85]*

120. (33, 14) *Et non ibi erat aqua populo bibere ; pro eo, quod est : ad bibendum.*

121. (33, 51) *Loquere filiis Israel et dices ad eos. Sufficere videtur : Loquere filiis Israel.*

122. (33, 52) *Et omnia idola fusilia eorum perdetis ea. Plus habet : ea.*

123. (34, 6) *Hoc erit vobis fines maris. Non dixit : « hi erunt vobis ».*

124. (34, 7) *Et hoc erit vobis fines ad aquilonem ; eadem repetita locutio est.*

125. (35, 3) *Et erunt civitates eis habitare, pro eo, quod dici solet : « ad habitandum ».*

126. (35, 11) *Refugia erunt vobis fugere illo homicidam ; quod usitate dici potest : « ut fugiat illo homicida ».*

127. (35, 15) *Et incolae qui in vobis istae civitates in refugium. Singulari numero positum est : incolae, id est : huic incolae qui in vobis, quoniam minus habet : « est ». Non enim ait : « qui in vobis est »,*

notissima locutione, sed rariore in lingua latina
quam in graeca. [86]

LIBER QUINTUS

Locutiones de Deuteronomio.

1. (1, 7) *Usque ad flumen magnum, flumen Euphratem.* Non dixit : Usque ad flumen magnum Euphratem.

2. (1, 17) *Et iudicium quod durum fuerit a vobis, afferetis illud ad me.* Non dixit : Quod durum fuerit vobis, sed : *a vobis*, id est ita durum ut a vobis iudicari non possit.

3. (1, 35) *Si videbit aliquis virorum istorum terram optimam hanc, quam iuravi patribus eorum praeter Chaleb filius Iephone ; hic videbit eam.* Et in libro *Numerorum* istam locutionem notavimus⁵⁷, quia non dixit : praeter Chaleb filium Iephone, sed : *filius*.

4. (2, 7) *Dominus enim Deus vester benedixit te in omni opere manuum tuarum.* Non ait : Benedixit vos in omni opere manuum vestrarum, cum praedixisset : *vester*, non : *tuus*.

5. (2, 24) *Nunc ergo surgite et promovete et pertransite vos vallem Arnon ; ecce tradidi in manus tuas Seon regem Esebon.* Non dixit : « in manus vestras », sed a plurali ad singularem transiit.

6. (4, 7) *Quoniam quae est gens magna cui est ei Deus appropians illis?* Duo sunt hic notanda : vel quod ait : *cui est ei*, vel quod non ait : « appropians illi », sed : *appropians illis*. [87]

⁵⁷ Cf. *Quaest.* 4, 112.

7. (4, 12) *Et similitudinem non vidistis sed vocem*, cum vox non possit videri ; sed generaliter hoc verbum posuit, tamquam ad omnem corporis sensum videre pertineat.

8. (4, 5. 14) *In quam vos ingredimini illo hereditare eam* ; plenum esset, etiamsi non additum esset *illo*.

9. (4, 20) *Et eduxit vos de fornace ferrea ex Aegypto* ; fornacem ferream duram tribulationem intellegi voluit. Secundum hoc et de Ioseph dictum est in *Psalmis* : *Ferrum pertransit animam eius*⁵⁸.

10. (4, 22) *Et non transeo Iordanem hunc*, quasi et alius sit Iordanes. Ex hac locutione arbitror saepe dici etiam hunc mundum, quasi alius sit.

11. (4, 25) *Si autem genueris filios et filios filiorum tuorum* ; notanda locutio est, ubi et avos nepotes dicit gignere.

12. (4, 29) *Et quaeretis ibi Dominum Deum vestrum et invenietis eum, quando exquiretis eum ex toto corde tuo et ex tota anima tua in tribulatione tua* ; non dixit : « in toto corde vestro et in tota anima vestra in tribulatione vestra ».

13. (4, 32) *Interrogate dies priores, qui fuerunt priores te* ; non homines sed dies intellegendum est. Similiter et hoc notandum, quod etiam superius, cum dixerit : *interrogate* pluraliter, *priores te* intulit singulariter, non : « priores vobis ».

14. (4, 34) *Si et tentavit Deus ingressus accipere sibi gentem de media gente* ; *tentavit* pro eo, quod est

⁵⁸ Ps 104, 18.

voluit, positum est. An quid aliud? Quod autem ait : *de media gente*, de mediis gentibus intellegendum est singulari posito pro plurali ; sicut serpentem, ranam, et [88] locustam pro serpentibus et ranis et locustis scriptum legimus.

15. (4, 34) *Secundum omnia, quae fecit Dominus Deus vester in Aegypto coram te vidente ; nihil minus est, et si non addatur : vidente.*

16. (5, 5) *Et ego stabam inter Dominum et vos in tempore illo annuntiare vobis verba Domini, quoniam timuistis a facie ignis et non ascendistis in montem, dicens : Ego sum Dominus Deus tuus, et cetera ; dicens posuit pro : « cum diceret ».*

17. (5, 14) *Et advena, qui incolit in te ; populo dictum accipiendum est, non quasi uni homini, quia in populo incolit advena.*

18. (5, 15) *Propter hoc constituit tibi Dominus Deus tuus ut observes diem sabbati et sanctificare eum.* Si : « *et* » non haberet, non videretur inusitata locutio : « Ut observes diem sabbati sanctificare eum » ; aut certe si ita esset : « Ut observes diem sabbati et sanctifices eum » ; aut ita : « Propter hoc constituit tibi Dominus Deus tuus observare diem sabbati et sanctificare eum ». Nunc vero : *ut observes diem sabbati et sanctificare eum* inusitata et notanda locutio est.

19. (6, 13) *Attende tibi, ne dilatetur cor tuum et obliviscaris Domini Dei tui ;* notandum etiam in malo dici posse dilatationem cordis ; exsultatio quippe in dilatatione intellegitur, cui contrariae sunt

angustiae, id est tristitia. Utrumque autem potest et in bono et in malo accipi.

20. (6, 20) *Et erit cum interrogaverit te filius tuus cras dicens* ; « cras » posuit pro futuro quocumque tempore.

21. (7, 1) *Septem gentes magnas et multas* ; quomodo [89] ergo multas, si septem? Sed multas dixit multitudinem habentes.

22. (7, 2) *Non dispones ad eos testamentum*, cum de gentibus diceret : « testamentum » ergo pro pacto posuit.

23. (7, 3-4) *Et filiam eius non sumes filio tuo ; discedere enim faciet filium tuum a me et serviet diis aliis et irascetur indignatione Dominus in vos* ; non ait : « irascar », sed tamquam de alio diceret.

24. (9, 1) *Civitates magnas et muratas usque in caelum* ; ὑπερβολικῶς dictum.

25. (9, 4) *Ne dicas in corde tuo : Cum consumpserit Dominus Deus tuus gentes istas ante faciem tuam, dicens : Propter iustitias meas induxit me Dominus hereditare terram bonam istam.* Ordo est : Ne dicas in corde tuo dicens.

26. (9, 28) *Ne quando dicant inhabitantes terram unde eduixisti nos inde* ; more Scripturae additum est : *inde*.

27. (11, 3) *Quae fecit virtutem Aegyptiorum.* Hoc interpretes quidam latini minus intellegentes noluerunt dicere *virtutem*, sed *virtuti*, vel *exercitui*, quoniam id, quod ait Graecus δύναμιν, nonnulli exercitum intellexerunt ; sed elegans locutio est :

quae fecit virtutem eorum intellegendum est, quid eam fecit, quoniam ad nihil eam redegit. Sed quia pluraliter dictum est, ideo suboscuro est.

28. (11, 6) *Quos aperiens terra os suum deglutivit eos et domos eorum et tabernacula eorum.* Duae locutiones hic notandae sunt, quod et additum est: *eos*, cum sufficere potuisset, quod et ait superius: *quos*, et: *domos eorum* cum dixisset, addidit: *et tabernacula eorum*, [90] quasi alias in eremo haberent domos nisi tabernacula. Sed nimirum domos intellegi voluit homines ad eos pertinentes, sicut ipsi populo dicitur: *Et nunc tu, domus Iacob*⁵⁹. Nec ista locutio aliena est a latina lingua; nam et Romani dicti sunt domus Assaraci⁶⁰, quod ex Assaraco Troiano originem ducerent.

29. (11, 7) *Quoniam oculi vestri videbant omnia opera Domini magna, quae fecit in vobis hodie.* Cum de his operibus diceret, quae per eremum facta sunt eo tempore, quo ibi circumducebantur per quadraginta annos, tamen *hodie* dixit, quod intellegi voluit hoc tempore, quotquot ibi annos idem tempus habere potuisset.

30. (11, 9) *Terram, quam iuravit Dominus patribus vestris dare eis et semini eorum post eos.* Tamquam diceret: Id est semini eorum post eos. Non enim et ipsis dedit, sed ita ipsis dedit, cum semini eorum dedit.

⁵⁹ Isa 2, 5.

⁶⁰ Cf. VIRGILIO, Aen. 1, 284.

31. (11, 13) *Si autem auditu audieritis omnia mandata eius, quae ego mando tibi hodie. Auditum videtur superfluum, sed locutio est Scripturae sanctae familiarissima.*

32. (11, 14) *Et dabit pluviam terrae tuae in tempore suo matutinam et serotinam.* Cum matutinum tempus dies dicatur, numquid hinc intellegi voluit tempus anni primum? Serotinum vero minus latinum est, sed non potuit magis proprie de graeco exprimi, quod illi dicunt : ὄψιμον ; tamen etiam in latina lingua vulgo usitatum est, ut dicatur serotinum, sed quod tardius quam oporteat factum est. Hic vero tempus anni potius intellegi voluit.

33. (11, 15-16) *Et cum ederis et satiatus fueris, attende tibi ipsi, ne dilatetur cor tuum, et praevaricemini et serviatis diis aliis.* Iam superius tales locutiones notavimus, [91] sive quod a singulari ad pluralem transit sive quod in malo voluit intellegi : *dilatetur*, ubi noxiam prosperitatem significavit.

34. (11, 24) *Et flumen magnum, flumen Euphratem ;* repetitiones istae usitatae sunt in Scripturis et rem decenter commendant.

35. (11, 25) *Timorem vestrum et tremorem vestrum imponet Dominus Deus vester super faciem universae terrae ;* non timorem et tremorem, quo ipsi timent et tremunt, sed quo timentur et alios tremere faciunt.

36. (12, 17) *Non poteris manducare in civitatibus tuis decimationem frumenti tui.* Pro eo, quod est : « non debebis ».

37. (13, 16) *Et incendes civitatem in igni ;* nos usitatius diceremus : « igni ».

38. (14, 24) *Si autem longe fuerit via a te,* ac si diceret : longa via erit ; adverbium posuit pro nomine.

39. (15, 6) *Et fenerabis gentes multas.* Fenerationem Scriptura dicit mutuo datam pecuniam, etiam si usurae non accipiantur ; unde est et illud in Psalmo : *Beatus vir, qui miseretur et commodat*⁶¹. Hoc enim maluerunt interpretari nostri, qui sententiam potius quam verba sequenda putaverunt ; nam in graeco habet δαυειζει, quod est feneratur.

40. (15, 6) *Et principaberis gentium multarum, tui autem non principabuntur.* Tamquam diceret : Tibi non dominabuntur, hoc est gentes ; genitivus enim casus est singularis huius pronominis, quod ait *tui* (cuius dativus est tibi) non pluralis nominativus, cuius genitivus est : tuorum. [92]

41. (15, 7) *Si autem fuerit in te egenus in fratribus tuis.* Non uni homini, sed populo dicitur : ideo *in te*.

42. (15, 7-8) *Si autem fuerit in te egenus in fratribus tuis in una civitatum tuarum in terra, quam Dominus Deus tuus dat tibi, non avertes cor tuum neque constringes manum tuam a fratre tuo egente ; aperiens*

⁶¹ Ps 111, 5.

aperies manus tuas ei, fenus fenerabis ei, quantumcumque postulat et quantum eget. Hic certe cum opera misericordiae praecipiat, non utique usurarum crudelitas suscipienda est; unde apparet, quod ait: *fenus fenerabis ei*, mutuo dandum, quod postularet, intellegi voluisse. Quod autem ait: *Aperiens aperies manus tuas*, tale est et quod sequitur: *fenus fenerabis*, usitata locutio est in Scripturis sanctis.

43. (15, 17) Cum de aure pertundenda servi praecepisset: *Et ancillam*, inquit, *tuam facies similiter*, accusativum pro dativo ponens. Non ait: « Ancillae tuae facies », quod locutionis nostrae consuetudo poscebat.

44. (15, 21) *Si autem fuerit in eo vitium, claudum aut caecum, vel omne vitium malum.* Non ait: claudicatio aut caecitas (ipsa enim sunt vitia) sed: *claudum et caecum*, quod sunt non vitia, sed animalia, quae habent vitia, hoc quoque notandum est quod ait: *vitium malum*, quasi posset esse vitium bonum.

45. (16, 4) *Et non dormiet de carnibus, de quibus immolaveritis vespere die primo usque in mane.* Pro eo, quod est: non remanebit ea nocte, *non dormiet* dictum est.

46. (17, 1) *Non offeres Domino Deo tuo vitulum vel ovem in quo est in ipso vitium.* Usitata locutio esset: *in quo est vitium*; sed ista in Scripturis est usitatio. [93]

47. (17, 5) *Et lapidabis eos in lapidibus, et morientur*; quod ex nostra consuetudine diceretur: « lapidibus », non: *in lapidibus*.

48. (17, 16) *Non multiplicabit sibi equum*. Pro equis vel pro equitatu *equum* posuit; unde nonnulli: « equitatum » interpretati sunt.

49. (17, 15) *Non poteris constituere super te hominem alienum, quia non est frater tuus. Non poteris* dictum est pro: « non debebis ».

50. (18, 16) *Secundum omnia quae petisti a Domino Deo tuo in Coreb in die convocationis dicentes*. Cum dixerit superius: *petisti, dicentes* subiecit, non: « dicens ».

51. (20, 4) *Quoniam Dominus Deus vester, qui praecedit vobiscum*; non dixit: « vos ».

52. (22, 6) *Si occurreris nido avis ante faciem tuam in via*, notandum, quod: *ocurreris* dixit etiam non ambulanti.

53. (22, 8) *Si autem aedificaveris domum novam, facies coronam solarium tuo et non facies homicidium in domo tua, si cadat qui cecidit ab eo*, id est: a solarium cadat qui cecidit. Nimis inusitata locutio est.

54. (24, 2-3) *Et abiens fuerit viro alteri, et oderit eam vir novissimus*. Notandum ex duobus posteriorem novissimum dici. Talis locutio est et in Evangelio, quando quaeritur ex duobus fratribus, quis eorum fecerit voluntatem patris, et respondetur: *novissimus*, cum duo fuerint⁶².

⁶² Cf. Mt 21, 31.

55. (24, 6) *Non pignerabis molam neque superiorem lapidem molarum, quia animam iste pignerat*, pro eo, quod est : [94] quia animam pignerat, si feceris. Deinde notandum animam dixisse pro ea vita, quam habet anima in corpore ; ex qua locutione et illud est in Evangelio : *Nonne anima plus est quam esca*⁶³.

56. (24, 7) *Si autem deprehendatur homo furans animam ex fratribus suis filiis Israel* ; animam pro homine posuit. Denique sequitur : *Et opprimens eum vendiderit* ; quae non minus notanda locutio est noluit enim dicere : « eam », quod esset magis consequens, quoniam animam dixerat, sed : *eum*, id est hominem, in cuius significatione dixerat animam.

57. (24, 10) *Si debitum fuerit in proximo tuo debitum quodcumque* ; repetitio verbi locutionem notandam facit.

58. (25, 7) *Si autem noluerit homo accipere uxorem fratris sui, et ascendet mulier in porta ad senatum et dicet : Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel, noluit frater viri mei*. Quamvis verborum repetitiones amet Scriptura, inusitatio est tamen repetitio ; sed elegantius querelae ostentat affectum.

59. (27, 21) *Maledictus omnis, qui dormierit cum omni pecore* ; pro eo, quod est : « concubuerit ». Deinde *cum omni pecore* pro eo, quod est : « cum quolibet pecore ».

⁶³ Mt 6, 25.

60. (28, 48) *Et servies inimicis tuis, quos immittet Dominus Deus tuus super te.* Graecus habet : λατρεύσεις, ubi latinus interpretatus est : *servies*. Solet autem hoc verbum in ea servitute Scriptura ponere, quae debetur Deo ; unde idolatrae appellantur, qui ea servitute idolis serviunt ; ergo hic inusitate positum est hoc verbum. Quamquam possit etiam hunc sensum habere, quod tam graviter multa [95] dixerit, ut inimicis suis nimium superbientibus tamquam diis servisse cogantur.

61. (28, 49) *Gentem cuius non audies vocem eius.* Et hoc notandum est, quod et *cuius* dixit et *eius*, sicut loqui Scripturae solent, et id, quod ait : *cuius non audies vocem* pro eo, quod est : « cuius linguam non intelleges ».

62. (28, 54-55) *Mollis in te et tenera valde fascinabit oculo suo fratrem suum et uxorem quae est in sinu eius et qui sunt reliqui filii quicumque relictis fuerint illi, ita ut det uni ex eis a carnibus filiorum suorum de quibuscumque edet eo, quod non derelictum sit ei quidquam in angustia et tribulatione, qua tribulabunt te inimici tui in omnibus civitatibus tuis.* Notandum est, quemadmodum hic dictum sit : *fascinabit eum* pro : « invidebit ei » tamquam ad hoc derelicto, ut necesse sit, ei dare de carnibus filiorum, quas cogit necessitas in cibum sumi a parentibus. Nam et in *Proverbiis*, quod latini codices habent : *Non cenabis cum viro invidio*⁶⁴, graecus habet : ἀνδρὶ βασκάνῳ, βασκάνος autem fascinus dicitur.

⁶⁴ Prov. 23, 6.

63. (28, 63) *Et erit sicut laetatus est Dominus in vobis bene facere vobis.* Graecus habet : bene facere vos, nec videtur esse saltem graeca locutio. Accusativus tamen pro dativo positus intellegitur ; unde maluerunt latini interpretes dicere : *vobis* quam : « vos ».

64. (29, 2) *Vos vidistis omnia, quae fecit Dominus Deus vester in terra Aegypti coram vobis Pharaoni et omnibus servis eius et omni terrae illius, tentationes magnas, quas viderunt oculi tui ;* notandum illas plagas etiam *tentationes* vocari.

65. (30, 4) *Si fuerit dispersio tua a summo caeli usque ad [96] summum caeli, inde congregabit te Dominus Deus tuus.* Mirum, si non hoc dicit : *a summo caeli usque ad summum caeli*, quod solet etiam dicere : « a summo terrae usque ad summum terrae » ; fortasse propterea, quia secundum id, quod et iste aer caelum dicitur, coniungitur terrae.

66. (30, 12-13) *Non in caelo est, dicens : Quis ascendet in caelum et accipiet nobis illud, et audientes illud faciemus? Neque trans mare est, dicens : Quis transfretabit nobis trans mare et accipiet nobis illud, et audientes illud faciemus? Dicens* pro eo posuit, quod est : « ut dicas », nova locutio.

67. (31, 8) *Et Dominus qui comitatur tibi tecum.*

68. (31, 16) *Et dixit Dominus ad Moysen : Ecce tu dormies cum patribus tuis ;* hoc verbo eius mortem significavit.

69. (31, 27) *Amaricantes eratis quae ad Deum ;* id est amaricabatis ea, quae Dei sunt.

70. (31, 29) *Scio enim, quia post obitum meum iniquitate iniquitatem facietis*; uno verbo autem graece dicitur: *iniquitatem facietis*, quod est: ἀνομήσετε.

71. (31, 29) *Et occurrent vobis mala novissimum dierum*; sic enim habet graecus pro: in novissimis diebus aut: in novissimo dierum.

72. (32, 6) *Nonne hic ipse pater tuus possedit te et fecit te et creavit te?* Ordo notandus est; prius enim videtur dicere debuisse: *creavit te et fecit te*, et deinde: *possedit te*, quomodo enim intellegitur posse possideri qui non est?

73. (32, 14) *Cum adipe renum tritici*. Haec metaphora nimis inusitata est, ut renes tritici intellegantur velut [97] interiora tritici, unde farina eicitur; enim et adipem dixit, nam hoc nomine etiam farinam solent Graeci dicere; hoc enim habet graecus in *Exodo*, ubi scriptum est: *Elevantes farinam super humeros suos*⁶⁵, graecus quippe interpretes στέατα posuit, quod sunt adipēs.

74. (32, 20) *Filii in quibus non est fides in eis*; usitata Scripturis locutio.

75. (32, 36) *Quoniam iudicabit Dominus populum suum et in servis suis consolabitur*; pro: «servos suos consolabitur», nisi forte ipsum consolari dicit translato verbo velut ab indignatione et offensione, qua eum offendunt mali. Sic autem eius consolatio accipienda est, non ex more hominum; sicut nec ira et zelus et cetera talia.

⁶⁵ Ex 12, 34.

76. (32, 37) *Ubi sunt dii eorum in quibus fidebant in ipsis* ; plenum esset et sine : *in ipsis*.

77. (32, 40) *Et iurabo dexteram meam* ; id est : « per dexteram meam ».

78. (32, 42) *Laetamini caeli simul cum eo, et adorent eum omnes angeli Dei*. Alii codices habent : *et adorent eum omnes filii Dei*. Filios autem Dei dictos, qui angeli sunt in caelis, non facile in Scripturis sanctis invenitur. [98]

LIBER SEXTUS.

Locutiones de Iesu Nave.

1. (1, 14) *Vos autem transibitis expediti priores fratribus vestris, omnis fortis*; id est omnis, quicumque in vobis fortis est.

2. (3, 4) *Ut sciatis viam quam ibitis eam*; plenum esset, etiam si non haberet : *eam*.

3. (5, 13) *Et factum est cum esset Iesus in Iericho*, notanda locutio est; nondum quippe erant in eadem civitate. Cuius portae contra illos clausae fuerant; unde factum est, ut in eam intrare non possent, nisi muri eius cecidissent circumacta arca Domini. Ergo *in Iericho* dictum est in terra, quae pertineret ad Iericho.

4. (6, 1) De Iericho dictum est, cum clausa esset : *Nec quisquam ex illa prodibat neque introibat*; utique : « in illam » subauditur, non : « ex illa »; hoc appellatur graece : ζεῦγμα κατ' ἔλλειψιν.

5. (6, 2) Dominus dicit ad Iesum : *Ecce ego trado tibi subiugatam Iericho et regem eius qui est in ea, potentes fortitudine*. Mirandum, quod non hic posuit coniunctionem copulativam, ut diceret : et potentes fortitudine, quam solet Scriptura tam assidue ponere, ut etiam ibi inveniatur, ubi sensum solitae locutionis impediatur. An et Iericho et rex eius dicti sunt : *potentes fortitudine?*

6. (6, 25 ; 4, 9) *Et Raab meretricem et domum paternam eius vivificavit Iesus, et commorata est in Israel usque in [99] hodiernum diem*. Notandum est,

quemadmodum dicat Scriptura : *usque in hodiernum diem*, quod assidue dicit. Nam et de lapidibus illis duodecim, qui positi sunt, ubi Iordanes ex ima parte defluerat et ex parte superiore constiterat arca transeunte vel populo, ita dictum est, quod ibi essent : *usque in hodiernum diem* ; quod videtur ita sonare, tamquam post plurimum temporis per hanc Scripturam ista narrentur nec eo tempore hi libri conscripti fuerint, quo erant haec recentissima. Quisquis autem putat hoc, quid de ista meretrice dicturus est, quae utique quantum est aetas unius hominis vixit et tamen dicitur : *usque in hodiernum diem*? De his itaque rebus hoc dicitur, quae non ita constitutae sunt, ut postea mutarentur ab eis, qui constituerunt ; quomodo dicitur aliquis in exilium perpetuum missus, quia non ad tempus praedefinitum hoc supplicio plectitur, non quia quisquam potest esse perpetuus in exilio, cum homo ipse non possit esse perpetuus. Sic ergo et ista meretrix non est praecepta ad tempus habitare in Israel ; ideo dictum est : *usque in hodiernum diem*.

7. (7, 11) Dominus dicit ad Iesum : *Peccavit populus et transgressus est testamentum meum, quod disposui ad eos*. Notandum, quemadmodum testamentum appellet hoc, quod praeceperat, ut anathema esset Iericho et nemo sibi inde aliquid usurparet.

8. (8, 1-2) Dominus loquens ad Iesum ait inter cetera : *Ecce dedi in manus tuas regem Gai et*

terram ipsius, et facies Gai sicut fecisti Iericho et regi eius et praedam pecorum praedaberis tibi. Praecipue notanda locutio est non solum, quia *praedaberis tibi* dixit, tamquam unius futura esset illa praeda, cum omnium esset futura; nam tales locutiones usitatissimae sunt, cum Deus tamquam [100] ad unum loquitur, quae ad populum loquitur sed hoc novum est hic, quia praedixit Scriptura: *Et dixit Dominus ad Iesum*, quem constat unum hominem fuisse. Quod tamen dixit: *praedaberis tibi*, non utique ita dictum est, ut praeda illa huius unius hominis esse praecepta sit, sed universi populi.

9. (8, 12) *Et insidiae erant civitati a mari.* Qui nescit, putat istam civitatem maritimam. Consuetudinis est autem Scripturarum, ut occidentalem partem a mari appellet vel ad mare, quia ex ipsa parte terra, ubi haec agebantur, propius habet mare quam a ceteris partibus.

10. (8, 18) *Extende manum tuam in gaeson quod est in manu tua contra civitatem.* Ista locutio notanda non esset nisi propter nomen, quod obscurum est eis, in quorum consuetudine non est. Quid enim dicat gaeson, non facile intellegitur. Hoc interpretes Symmachus scutum appellasse perhibetur; *Septuaginta* autem interpretes, secundum quos ista tractamus, qui posuerunt gaeson, miror si et in graeca lingua hastam vel lanceam gallicanam intellegi voluerunt; ea quippe dicuntur gaesa, quorum et Vergilius meminit, ubi ait de Gallis in

scuto Aeneae pictis : *Duo quisque Alpina coruscant
gaesa manu*⁶⁶.

11. (8, 22) *Et facti sunt inter medium castrorum, hi
hinc et hi hinc.* Duo notanda sunt in hac locutione :
unum, quod cum hostes qui vincebantur in medio
essent, tamquam de his dictum est, quod hi essent
hinc et hi hinc, cum potius ita Israelitae fuerint,
qui eos in medio posuerant percutiendos ;
alterum, quod inter medium castrorum eos factos
esse dicit Scriptura castra appellans etiam
productas acies in proelio constitutas, cum castra
non soleant appellari, nisi ubi exercitus ad
manendum [101] consistit ; nisi forte ideo castra
appellata sunt, quia cum omnibus suis ibant.

12. (8, 27) *Exceptis pecoribus et spoliis quae erant
in civitate praedati sunt filii Israel secundum praeceptum
Domini, quemadmodum constituit Dominus Iesu.* Ita
dictum est : *exceptis pecoribus et spoliis praedati sunt,*
quasi ipsa non fuerint praedati, cum potius ipsa
praedati sint, et ideo excepta dicta sint, quia haec
illo proelio sola consumpta non sunt.

13. (9, 7) Israelitae respondentes Gabaonitis
dixerunt : *Vide, ne in me habites, et quomodo disponam
tibi testamentum?* Iam et superius tales locutiones
notavimus. Hoc est enim : *vide ne in me habites,*
quod est : « apud me », id est in terra, quam eis
promiserat Deus. Et hic tamquam ad unum
hominem videntur locuti, cum legatus ad eos non
unus venerit ; sed more suo genti et populo

⁶⁶ VIRGILIUS, Aen. 8, 661-662.

responsa reddentes singulari numero loquuntur, sicut plerumque et ad ipsos Deus vel ductor ipsorum. Notandum etiam quod pactum pacis testamentum vocat Scriptura more quidem suo ; nam saepe ita loquitur.

14. (10, 17) *Et nuntiatum est Iesu dicentes : Inveni sunt quinque reges absconditi in spelunca ; pro eo, quod est : « nuntiaverunt dicentes ».*

15. (10, 25) *Ita faciet Dominus omnibus inimicis vestris, quos vos debellabitis eos ; nihil minus esset huic sententiae, etsi non haberet : eos.*

16. (11, 19-20) *Et omnes cepit in bello, quia per Dominum factum est confortari cor eorum, ut obviam irent ad bellum ad Israel, ut exterminarentur ; notandum est : confortari cor, non semper in bono accipiendum.*

17. (14, 6) *Tu scis verbum, quod locutus est Dominus ad [102] Moysen hominem Dei de me et te ; non dixit : « hominem suum ».*

18. (17, 16) *Et dixerunt filii Ioseph : Non sufficit nobis mons et equus electus et ferrum Chananaeo qui habitat in Baethsan. Equum electum dixit pro equis electis, quod usitatum in nostro sermone non est ; unde nonnulli latini interpretes noluerunt equum interpretari, sed : « equitatum ». Sic autem dictum est : equus electus pro equis, sicut in nostra consuetudine dicitur miles pro militibus.*

19. (19, 33-34) *Et facti sunt exitus illorum Iordanes. Et revertentur fines ad mare. Non dixit : reversi sunt aut saltem revertuntur, sicut solet de*

finibus dici, sed : *revertentur*, tamquam adhuc futurum sit, cum praeteritorum sit ista narratio. Et in omnibus fere ipsis terrarum divisionibus per singulas quasque tribus ita loquitur Scriptura, ut futuri temporis verbis utatur.

20. (20, 9) *Refugere illuc qui percusserit animam nolens*. Hic *animam* vel hominem intellegere debemus vel vitam carnis, quae fit per animam ; qua locutione et illud dictum est a fratribus Ioseph : *Non percutiamus eius animam*⁶⁷, id est : non eum occidamus, nam si anima posset ab interfectore percuti, non diceret Dominus : *Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere*⁶⁸.

21. (21, 2) *Mandavit Dominus in manu Moysi*. Locutio familiarissima Scripturis ; ita enim dicitur : verbum, quod factum est in manu illius vel illius Prophetæ, hoc est in potestate dicendi datum.

22. (21, 40) *Et accepit Iesus cultros petrinus, in quibus [103] circumciderat filios Israel*. Non dixit : quibus circumciderat, sed : *in quibus*.

23. (22, 7) *Et ubi dimisit eos Iesus in domos suas, et benedixit eos dicens*. Plus videtur hic copulativa coniunctio, id est : « et » ; nam ita dici posset : Et ubi dimisit eos Iesus in domos suas, benedixit eos dicens.

⁶⁷ Gen 37, 21.

⁶⁸ Mt 10, 28.

24. (22, 8) Item alia locutio notanda est, quod cum dixisset Scriptura : *Et benedixit eos Iesus dicens* atque his verbis intentos fecisset audire, quid benedicendo dixit Iesus, hoc solum subiecit : *In divitiis multis abierunt in domos suas ; et pecora multa valde et argentum et aurum et vestem multam valde dividerunt praedam inimicorum suorum cum fratribus suis ;* quod magis esse narrantis quam benedicientis apparet.

25. (22, 10) *Aedificaverunt ibi aram super Iordanem, aram magnam videre ;* ista locutio etiam in sermone latino nota est.

26. (22, 11) *Et audierunt filii Israel dicentium.* Non ait : dicentibus vel : dicentes.

27. (22, 27) *Servire servitatem Domini.* In qua locutione duo notanda sunt : *et servire servitatem,* quae etiam latina locutio reperitur, et : *servitatem Domini,* id est, quae debetur vel exhibetur Domino.

28. (22, 30) *Et audientes Phinees sacerdos et omnes principes synagogae, qui erant cum illo, verba, quae locuti sunt filii Ruben et filii Gad et dimidium tribus Manasses, et placuerunt illis. Audientes* pro : « audierunt » positum est, aut plus est hic : « et ». Nec tamen sine inconsequentia, quia : « cum audissent » dicendum fuit. [104]

29. (23, 1) *Et Iesus senior proventus diebus.* Hoc de Abraham dictum notavimus seniore in Scripturis non solum illum appellari, qui est infra

aetatem senis, sed etiam valde senem⁶⁹, unde non omnis senior senex, omnis autem senex senior dici potest.

30. (24, 7) *Et induxit super illos mare et operuit super illos*; non ait: «operuit illos», quamvis nonnulli interpretes hoc maluerint dicere.

31. (24, 17) *In omnibus gentibus quas transivimus per ipsas*; usitatae in Scripturis sunt istae locutiones nec tam crebro notandae quam crebro intercurrunt. [105]

⁶⁹ Cf. *Quaest. in Gen.*1, 35. 70.

LIBER SEPTIMUS

Locutiones de Iudicibus.

1. (1, 1) *Et factum est postquam defunctus est Iesus, interrogabant filii Israel in Domino*; non ait: « Dominum », quod sermonis nostri consuetudo poscebat.

2. (1, 3) *Et bellemus in Chananaeo*. Non dixit: « adversus Chananaeum », aut: « contra Chananaeum », aut: saltem « in Chananaeum ».

3. (2, 8) *Et mortuus est Iesus filius Nave servus Domini, filius centum decem annorum*. Ista repetitio, quod, cum dixisset *filius Nave*, repetivit *filius* et deinde addidit: *centum decem annorum* inusitata est ut potius *filius centum decem annorum* diceret, quam homo centum decem annorum; sed tamen et alibi reperitur.

4. (2, 10) *Et omnis generatio appositi sunt ad patres suos*. Notanda locutio est, quod non ait: « apposita est », quia plures erant.

5. (2, 14) *Tradidit eos in manu praedantium*; non dixit: « in manum », quod videtur latina locutio postulare.

6. (2, 18) *Et cum suscitavit Dominus eis iudices, et erat Dominus cum iudice*; solita locutione plus est hic: *et*, nam plenum esset: *Et cum suscitavit Dominus eis iudices, erat Dominus cum iudice*, notandum est [106] etiam hoc, quod a plurali ad singularem transiens non ait: « cum iudicibus », sed: *cum iudice*, id est cum unoquoque iudice.

7. (2, 19) *Et factum est, cum moreretur iudex, et revertebantur et iterum corrumpebant super patres suos.* Recta locutio ita esse poterat secundum consuetudinem sermonis nostri; et fiebat, cum moreretur iudex, et revertebantur et iterum corrumpebant super patres suos. Si: *et* non haberet, plenum esset: *Cum moreretur iudex, revertebantur et iterum corrumpebant super patres suos*, id est plus quam patres eorum.

8. (2, 20) *Propter quod tanta dereliquit gens haec testamentum meum.* Tanta dixit pro: « tantum », id est tam multum, nomen pro adverbio, quod etiam in latinis locutionibus maxime poeticis invenitur.

9. (2, 20) *Et non obaudierunt vocis meae*; graeca magis locutio est.

10. (3, 10) *Factus est super eum Spiritus Domini.* Cum *Spiritus Domini* utique factus non sit, sed super eum factus est, ita dictum est, ac si diceretur: factum est, ut esset super eum. Ex qua locutione et in Evangelio legitur: *Ante me factus est*⁷⁰, id est factum est, ut esset ante me; quod alio modo diceretur: « praelatus est mihi ».

11. (3, 21) *Et sumpsit Aod gladium de super femore suo dextro.* Sic interpretari potuit, quod graecus habet: ἀπό ἄνωθεν; nam locutio minus latina est.

12. (3, 17) *Erat autem Eglom vir exilis valde.* Hoc κατ' ἀντίφρασιν dictum, id est locutione contraria sequentia indicant; quando enim percussus est,

⁷⁰ Io 1, 30.

dictum est, quod concluderint adipēs vulnus, quia non eductus est gladius de ventre eius. [107]

13. (3, 31) *Et percussit alienigenas in sescentos viros*; non ait: « alienigenarum sescentos viros », aut certe: « alienigenas in sescentis viris ».

14. (4, 6) *Nonne praecepit Dominus Deus Israel tibi: Et perges in montem Thabor?* Non ait: « ut pergas », quod videtur esse consequens, sed inusitata locutione: *Nonne praecepit tibi; et perges*, ut subaudiamus verbum, quod supra positum est, et sit: *Nonne perges?* Aut solita locutione plus habet: *et*; nam ista coniunctione detracta sensus currit: *Nonne mandavit Dominus Deus Israel tibi: Perges in montem Thabor et accipies tecum decem millia virorum?* et cetera.

15. (4, 8) *Quoniam nescio diem, in quo Dominus prosperat angelum mecum*; utrum prosperat actus angeli eius. Qui mecum est, an prospera mihi facit per angelum?

16. (4, 13) *Omnes currus suos nongentos currus ferreos*. Ubilibet distinguatur, elegans repetitio: utrum, « omnes currus suos », et deinde sequatur: « nongentos currus ferreos », an: *omnes currus suos nongentos*, et deinde inferatur: *currus ferreos*.

17. (4, 15) *Et pavescit Dominus Sisaram et omnes currus eius et omnia castra eius in ore gladii in conspectu Barach*. Quomodo pavescit currus, nisi eos intellegas, qui erant in curribus? *Et pavescit Dominus Sisaram et omnes currus eius et omnia castra eius in ore gladii in conspectu Barach*. Pavescit in ore

gladii, ac si diceret: Interfecit in ore gladii; *pavefecit* ergo, cum caederentur gladio.

18. (4, 16) *Et descendit Sisara de super curru suo*; ita dici latine potuit, quod est graece ἀπό ἄνωθεν.

19. (4, 18) *Et cooperuit eum in pelle sua*, non dixit: [108] «pelle», aut: «de pelle»; sic enim habet graecus: Ἐν τῇ δέροει αὐτῆς.

20. (4, 20) *Et erit si quis venerit ad te et dixerit: Est hic vir? Et dices: Non est.* Detracta coniunctione consequentem habet sensum: *si quis venerit ad te et dixerit: Est hic vir? Dices: Non est.*

21. (4, 24) *Et pergebat manus filiorum Israel pergens*; solita et frequentata locutio est.

22. (4, 24) *Et indurabatur in Iabin regem Chanaan*; novo modo positum est hoc verbum: *indurabatur*, pro eo, quod est fortis efficiebatur et praevalidus.

23. (4, 26) *Perforavit caput eius et percussit*; id est percussit caput eius et perforavit.

24. (4, 31) *Sic pereant omnes inimici tui, Domine; et diligentes eum sicut ortus solis in potentia eius*; non dixit: «diligentes te», cum utique de Domino vellet intellegi.

25. (6, 3) *Et factum est quando seminavit vir Israel*; non unum hominem significat, sed ipsam gentem.

26. (6, 3) *Ascendebat Madian et Amalech et filii orientis et ascendebant super eum*; ista repetitio verbi non videtur habere solitam elegantiam vel affectum.

27. (6, 9) *Et liberavi vos de manu Aegypti* ; per manum potestatem significat, per Aegyptum Aegyptios.

28. (6, 13) *Et dixit ad eum Gedeon : In me, Domine, mi* ; subintellegitur : intende, hoc est : in me intende. Et est ista locutio Scripturis familiarissima.

29. (6, 13) *Et si est Dominus nobiscum, et ut quid invenerunt nos omnia mala ista?* Plus habet coniunctionem et, sicut solet loqui Scriptura ; quae si detrahatur, plena sententia est : Et si est Dominus nobiscum, ut quid invenerunt nos omnia mala ista? Quamvis et [109] superior coniunctio possit salva sententia detrahi, ut, cum dixisset : in me, Domine mi, deinde subsequeretur : Si est Dominus nobiscum, ut quid invenerunt nos omnia mala ista? Magis enim hoc exigit nostrae locutionis consuetudo.

30. (6, 25) *Et vitulum annorum septem.* Hic manifestum est quomodo vitulos appellet Scriptura ; bos enim annorum septem secundum consuetudinem locutionis nostrae non est utique vitulus, secundum hanc ergo locutionem dictum est de Samegar, quod occiderit *sescentos viros praeter vitulos boum*⁷¹, hoc est : praeter boves.

31. (6, 34) *Et cecinit in cornea* ; subauditur : tuba ; graecus enim non habet tuba, sed tantum cornea.

⁷¹ Iud 3, 31.

32. (7, 12) *Camelis eorum non erat numerus, et erant sicut arena quae est ad labium maris.* In multitudinem constat ὑπερβολικῶς dictum. Haec autem translatio, ubi *labium maris* posuit pro : litore, assidua est in Scripturis, sed rara est in latinis codicibus, quia plerique litus interpretati sunt magis quid significaret labium volentes ponere quam ipsum labium. Nam litus si vellent *Septuaginta* interpretes dicere, non deesset linguae graecae quod diceret.

33. (7, 16) *Et divisit trecentos viros per tria principia* ; pro partibus *principia* posuit.

34. (8, 1) *Et dixerunt ad Gedeon vir Ephraem* ; id est viri de tribu Ephraem.

35. (8, 1) *Quid verbum hoc fecisti nobis, ut non vocares nos cum exires pugnare in Madian?* Verbum pro facto posuit.

36. (9, 4) *Et dederunt septuaginta argenti* ; [110] subauditur : « pondo », vel tale aliquid ; interpretatio ex hebraeo : « septuaginta pondo » habet.

37. (9, 4) *Et conduxit in ipsis Abimelech viros ; in ipsis dixit pro : « ex ipsis », id est ex argenti pondo septuaginta conduxit viros.*

38. (9, 4) *Viros inanes et perturbatos. Inanes* posuit pro levibus, quibus sunt contrarii graves, unde dicitur : *in populo gravi laudabo te*⁷².

39. (9, 5) *Et intravit in domum patris sui in Ephratha et interfecit fratres suos filios Ierobaal*

⁷² Ps 34, 18.

septuaginta viros super lapidem unum. Quia iam superius septuaginta dixerat filios Ierobaal, id est Gedeon, et nunc eos septuaginta dicit occisos, quamvis minus occisi fuerint duo ; id est ipse qui occidit et Ioatham iunior qui latuit, de quo adiungens dicit : *Et remansit Ioatham filius Ierobaal iunior, quoniam abscondit se.* Ac per hoc universum numerum posuit pro paene universo.

40. (9, 23) *Et spreverunt viri Sicimorum in domo Abimelech.* Non dixit : « spreverunt domum Abimelech ».

41. (9, 34) *Et insidiati sunt super Sicimam quattuor principia* ; id est quattuor partes. Iam istam locutionem etiam superius notavimus⁷³.

42. (9, 43) *Et accepit populum et divisit eum in tria principia* : accepit dixit de illo populo, qui cum illo erat ; et hic *tria principia* pro tribus partibus posuit.

43. (9, 55) *Et abierunt vir in locum suum* ; id est : unusquisque.

44. (11, 8) *Et eris nobis in caput omnibus habitantibus Galaad* ; non dixit : « eris nobis caput » ; sic enim solet loqui Scriptura. Unde est : *Esto mihi in Deum [111] protectorem et in domum refugii*⁷⁴, et multa huiusmodi.

45. (11, 34) *Et haec unica ei, et non est ei praeter ipsam filius aut filia* ; hoc est, quod dictum est : *unica ei*, sed propter affectum repetita sententia est.

⁷³ *Loc.* 7, 34.

⁷⁴ Ps 30, 3.

46. (13, 2) *Et non est ei praeter ipsam filius aut filia* ; non est ei pro : « non erat ei » dictum est ; praeterita quippe narrantur.

47. (13, 2) *Et uxor eius sterilis et non pariebat* ; cum potuisset sufficere quod dictum est : *sterilis*.

48. (13, 8) *Et precatus est Manue Dominum et dixit : In me, Domine, homo Dei, quem misisti, veniat nunc iterum ad nos ; in me ita dictum est, ut subaudiatur : « intende ».*

49. (15, 8) *Et percussit eos tibiam super femur*. Haec locutio inusitata est, tamen locutio est, non aliquis in corpore vulneris locus, sicut in *Quaestionibus* exposui⁷⁵ ; hoc est : percussit eos ad admirationem, ad stuporem.

50. (15, 10) *Et dixerunt vir Iuda : Quare ascendistis super nos* ; singularem posuit pro plurali ; dixerunt enim viri Iuda, non unus vir.

51. (15, 12) *Ne forte occurratis in me vos* ; pro eo, quod est : occidatis me. Et haec locutio in *Quaestionibus*⁷⁶ exposita est.

52. (15, 13-14) *Et reduxerunt eum de petra, et venit usque ad Maxillam* ; locus est sic appellatus postea ex eo facto, quod ibi gessit ipse Samson, quando maxilla asini pugnans mille prostravit. Hoc ergo per prolepsim dictum est, quia post illa omnia gesta haec historia conscripta est.

53. (15, 14) *Sicut stappa cum olefecerit ignem* ; [112] metaphora ab animali ad inanimale ; non

⁷⁵ Cf. *Quaest.* 7, 55.

⁷⁶ Cf. *Quaest.* 7, 56.

enim stупpa sensum habet olfactus sed ita dictum est, ac si diceretur : cum ignem senserit. Quamvis et hoc quod dixi : « senserit » ad eandem metaphoram pertineat ; sed ad celeritatem intellegendam pertinet quod dictum est : *olefecerit*.

54. (15, 15) *Et extendit manum suam et accepit eam* ; et si non diceret : extendit manum suam, utique extenta manu acceptam intellegeremus.

55. (16, 2) *Et nuntiatum est Gazaeis dicentes* ; non ait : « nuntiaverunt dicentes », aut : « nuntiatum est a dicentibus ».

56. (16, 7) *Si ligaverint me in septem nervis humidis nondum siccatis* ; non ait : « septem nervis », sed *in septem nervis*.

57. (16, 7) *Si ligaverint me in septem nervis humidis nondum siccatis, et infirmabor* ; plenum esset et si non haberet : *et*.

58. (16, 9) *Et insidiae ei sedebant in cubiculo* ; quod nonnulli interpretati sunt : obsidebant ; sed graecus habet : ἐκάθητο, hoc est : « sedebat », quia insidiae singulari numero graece dicuntur nec potest latine dici : « insidia ». Locutio autem notanda erat, quia dictum est : « insidiae sedebant », pro his, qui insidiabantur ; ipsi enim sedebant.

59. (16, 10) *Nunc ergo indica mihi in quo ligaberis* ; non ait : quo ligaberis, aut : unde ligaberis.

60. (16, 11) *Si ligaverint me in funibus novis* ; non dixit : « funibus ».

61. (16, 11) Item : *Si ligaverint me in funiculis novis in quibus non est factum opus, et infirmabor ; plenum esset, et si non praeponeretur : et.*

62. (16, 15) *Hoc tertium fefellisti me ; tertium* [113] posuit pro : « tertio », sive : « ter », nomen scilicet pro adverbio, quod et in latinis locutionibus eleganter fieri solet.

63. (16, 26) *Dimitte me, et palpabo columnas, super quas domus confirmata est super eas.*